

Руносукэ Акутагава/芥川 龍之介(1892– 1927) – японскі пісьменнік. Сатырычная ўтопія "Капы" была надрукаваная ў штотомесячніку "Кайдэо". Тут Акутагава ўпершыню ўзяў за аб'ект аналізу не асобу, а грамадства. Не жадаючы звязваць сябе канкрэтнымі дэталямі сучаснага сацыяльна-палітычнага жыцця Японіі, ён перанёс дзеянне свайго апаведу ў фантастычную краіну вадзянікоў ("капаў"), "Я засяліў свет майго апаведу звышнатуральнымі істотамі. Болей за тое, у адной з гэтых істотаў я намаляваў самога сябе". "Капы" – бліскучы гратэск на тагачасную Японію (зрэшты, не толькі на Японію) і таленавіты псіхааналіз неўрозаў і комплексаў

самога аўтара.

Капы (河童)

Прадмова

Гэтую гісторыю апавядае кожнаму пацыент адной псіхіятрычнай бальніцы, які значыцца там пад нумарам дваццаць трэцім. Чалавеку, бадай што, за трыццаць, а выгляд у яго даволі маладжавы. На працягу цэлай паловы жыцця яму давалося зазнаць... але пакінем тое. Вось ён расказвае сваю гісторыю дырэктару бальніцы доктару S і мне. Моцна абхапіўшы калені, расказчык пазірае час ад часу ў закратаванае вакно, за якім відаць адно-адзінюткае дрэва: мажны дуб, што ўжо скінуў засохлае лісце і працягнуў аголенае сучча небу, завешанаму снежавымі хмарамі. Пацыент, між іншым, не застаецца ў пастаяннай безварушнасці. Так, вымаўляючы словы "я вельмі здзівіўся", ён рэзка адкідвае назад галаву.

Я думаю, што запісаў ягоны расказ даволі падрабязна. Калі ж хто-небудзь палічыць мае нататкі недастатковымі, то няхай адшукае псіхіятрычную бальніцу доктара S, якая знаходзіцца ў мястэчку N паблізуТокію. Не па гадах малады пацыент нумар дваццаць тры схіліць галаву, пакажа на цвёрдае крэсла і спакойным тонам пачне, у каторы ўжо раз, апавядаць сваю гісторыю. Нарэшце ён закончыць расказ, а потым, – я добра помню яго твар у той момант, – імгненна ўсхопіцца на ногі, замахае кулакамі і закрычыць:

– Прэч адсюль, нягоднік! Паганая, зласлівая, бессаромная, самадавольная, жорсткая, вераломная жывёліна. Прэч з маіх вачэй, мязотнік!

1

Здарылася гэта летам, гады тры таму назад. Адразу з курортнай гасцініцы, што размясцілася каля гарачых крыніц Камікоці, я накіраваўся да падножжа гары Хотака з намерам падняцца на яе вяршыню. Як і ў іншых

турыстаў, за плячыма ў мяне быў рукзак. Добра вядома, што ўзысці на гару можна толькі адным шляхам, а іменная: ідучы берагам уверх, насуперак плыні ракі Адзусы. Паколькі на вяршыню Хотака і, канешне, Ярыгатака мне даводзілася падымацца раней, то я адразу, без правадніка, скіраваў проста ў даліну Адзусы. Даліна, куды я спусціўся, была засмужана ранішнім туманам. Нідзе не відаць было і знаку на тое, што імгла хутка расеецца. Наадварот, каламуць гусцела шчэ больш. Прайшоўшы так з паўгадзіны, я стаў падумаць аб тым, ці не вярнуцца мне лепей назад, у Камікоці. Але, каб вярнуцца ў Камікоці, я мусіў бы ўсё роўна чакаць, пакуль не расеецца туман. А ён з кожнай мінутай гусцеў і гусцеў. "Аг, палезу наверх", – сказаў я сабе і пачаў прабірацца скрозь зараслі нізкарослага бамбука, стараючыся не вельмі аддаляцца ад рачной даліны.

Перад маімі вачыма па-ранейшаму вісеў густы туман, у якім час ад часу паўставалі то мажны камель бука, то сінявата-зялёнае вецце піхты, то каровы альбо коні, што пасвіліся паблізу. Усе яны тут жа прападалі ў сутонлівай каламуці. Неўзабаве я адчуў стому ў нагах, захацелася есці. Акрамя таго, мой альпійскі гарнітур і ваўняная коўдра набрынялі смужнай вільгаццю і значна пацяжэлі. Нарэшце я здаўся і рашыў спусціцца ў даліну ракі, ідучы на пошум вады, якая набягала на скалы.

Каля самага берага я сеў на камень і прыняўся гатаваць ежу. Адкрыў бляшанку вяндліны, назбіраў шыгалля і расклаў цяпельца. Пакуль усё тое рабілася, прайшло мінут дзесяць. За гэты час неадчэпны паганы туман пачаў расейвацца. Жуючы хлеб, я мелькам глянуў на гадзіннік. Ого, ужо дваццаць мінут а другой гадзіне. Але яшчэ болей ашаломіла мяне пачварная мардасіна, якая адлюстроўвалася на круглым шкельцы гадзінніка. Працяты страхам, я азірнуўся і... першы раз у сваім жыцці ўбачыўсапраўднага капу. Капа стаяў за маёй спіной і быў якраз такі, як на малюнках. Адною рукою ён абхапіў бярэзіну, а другую прыставіў далонню да вачэй і з цікавасцю паглядваў на мяне.

З перапуду я на нейкі момант знямеў, Капа, мусіць, таксама быў ашаломлены, бо так і не адвёў сваёй рукі ад вачэй. Я ўскочыў і рынуўся туды, дзе стаяў назіральнік. Той пабег. Ды не, можа толькі памкнуўся бегчы. Ён неяк крутнуўся на месцы і кудысьці вокамгненна знік. Аслупянелы, я абвёў позіркам зараснік бамбука. Уцякач затаіўся прама перада мною, на адлегласці двух-трох метраў. Ён павярнуў галаву і пазіраў якраз у мой бок. І ў гэтым не было нічога дзіўнага. Але сапраўднай нечаканасцю для мяне аказаўся колер ягонай скуры. Калі ён зорыў са скалы, то выглядаў зусім шэрым. Зараз жа яго цела набыло зялёны колер. "Ах ты, паганец!" – закрычаў я і кінуўся да капчака. Мо з паўгадзіны я лавіў бегляка, прадзіраючыся скрозь бамбукавы зараснік і стрымгалоў пераскокваючы цераз каменне.

Па сваёй прыткасці капа не саступае малпе. Некалькі разоў ён знікаў і вынікаў ізноў. Я ганяўся за ім, быццам апантаны. Ногі мае слізгалі, і я часта падаў. Капа дабег да вялізнага разгалістага конскага каштана. І тут зусім нечакана дарогу яму перагарадзіў бык, што пасвіўся побач. Гэта быў

здаравенны бык з нахабнымі рагамі і налітымі крывёю вачыма. Заўважыўшы рагача, капа неяк дзіўна заенчыў і нырнуў амаль што кулём у зараснік высокага бамбука. А я... а я кінуўся следам, бо лічыў, што цяпер яму не ўцячы ад мяне. Але на шляху зеўрала, мабыць, яма, якую мае вочы не заўважылі. Ледзь толькі я дакрануўся пальцам да слізкай спіны капчака, як адразу ж паляцеў, куляючыся, у морак прадоння. Да нас, людзей, у крайнія моманты жыцця прыходзяць самыя недарэчныя думкі. Так і я ў гэтае імгненне прыгадаў чамусьці, што паблізу гарачых крыніц Камікоці ёсць капчакоўскі мост, вядомы пад назвай Капабасі. Далей... не памятаю, што было далей. Перад маімі вачыма бліснула маланка, і я тут жа страціў прытомнасць.

2

Калі апрытомнеў, то адчуў, што ляжу на спіне. Наўкола вялікай гурмою стаялі капы. Ля мяне ўкленчыў таўстадзюбы капчак у пенснэ і, прыставіўшы да маіх грудзей стэтаскоп, нешта слухаў. Як толькі ён заўважыў, што я расплюшчыў вочы, то жэстам загадаў мне ляжаць спакойна. Затым, павярнуўшыся да якогась капчака, сказаў: "Quax, quax". Адразу ж з'явіліся аднекуль яшчэ двое капчакоў з насілкамі. Мяне паклалі на гэтае ложа, і ў суправаджэнні вялікага натоўпу мы ціхім ходам рушылі па вуліцы, якая мала чым адрознівалася ад Гінзы. Паабапал яе ў засені букаў віднеліся рады тэнтаў над вітрынамі розных магазінаў, а па самой дарозе, што праставала між дрэў, імчаліся аўтамабілі.

Але хутка мяне на тых жа насілках раптам завярнулі ў вузенькую цесную вулачку і неўзабаве прынеслі ў нейкую будыніну. Як я потым даведаўся, гаспадаром гэтай будыніны быў доктар Чак – якраз той самы таўстадзюб у пенснэ. Мяне паклалі на маленькі чысценькі ложак, а затым Чак даў мне выпіць якогась празрыстага зелля. Я ляжаў пластом пасля лекавання Чака. Дый ці здолеў бы я на нешта большае, калі моцныя болі ў суставах не давалі мне нават паварушыцца.

Удзень разы два ці тры Чак прыходзіў мяне лячыць. Акрамя таго, праз кожныя тры дні наведваўся рыбалоў Баг – той самы капа, якому я ўпершыню падварнуўся на вочы. Пра нас, людзей, капы ведаюць значна больш, чымся мы ведаем пра іх. Мабыць, з прычыны таго, што капчакі трапляюць да людзей даволі рэдка, тады як людзі апынаюцца ў капчакоўскіх цянётах вельмі часта. Мо слова "цянёты" не зусім падыходзіць тут, але ж і задоўга да мяне людзі неаднойчы траплялі ў краіну капчакоў. І многія заставаліся тут жыць. Чаму? Ды таму, што мы не капы, а людзі, і нам, як людзям, даецца ў іхнім грамадстве прывілея мець прахарчунак і не працаваць. Баг расказваў мне, што неяк да іх зусім выпадкова трапіў малады яшчэ дарожны рабочы. Ён ажаніўся з капчакіняй. Гэтая капчакіня была першай красуняй у тым краі і вельмі лоўка настаўляла свайму чалавеку рогі.

Неяк праз тыдзень на аснове тутэй-шых законаў было вырашана, каб я, цяпер ужо "насельнік пад асобай апекай", жыў у суседстве з Чакам. Мой дамок, хай сабе і невялічкі, меў густоўную абставу. Дарэчы, няма асаблівай розніцы паміж іхняй цывілізацыяй і нашай, у прыватнасці, японскай. У куце гасцёўні, вокны якой глядзелі на вуліцу, стаяла піяніна, а ў рамцы на сцяне вісела гравюра. Адна толькі розніца, што і гэтая вась хатка, і гэтыя во сталы ды крэслы, таксама як і ўсё іншае, стасоўвалася з ростам капчакоў. Здавалася, нібыта мяне пасялілі ў дзіцячы пакойчык.

Звычайна пад вечар сюды, у мой дамок, прыходзілі Чак і Баг, і я паступова вывучыў капскую мову. Але наведваліся не толькі доктар і рыбалоў. Кожны тутэйшы праяўляў да мяне вялікую цікаўнасць як да грамадзяніна пад асобай апекай. Сярод наведвальнікаў быў і дырэктар шкляных вырабаў Гейл, якому па ягонай жа просьбе Чак штодзённа вымяраў крывяны ціск. Аднак у першыя два тыдні самым бліжнім для мяне аказаўся рыбалоў Баг.

Неяк цёплым пагодным вечарам Баг ізноў з'явіўся ў маім пакойчыку. Мы ўладкаваліся за сталом адзін супроць другога і вялі бяседу. Раптам Баг замоўк, вылупіў і без таго лупатыя вочы і, як бы нешта надумаўшы, пільна паглядзеў на мяне. Я, канешне, здзівіўся і запытаў: "Quax, Bag, quo quel, quan?", што ў перакладзе на японскую мову азначае: Гэй, Баг, што здарылася?" Заместа адказу Баг падняўся, высунуў язык і пачаў скакаць, быццам жаба, робячы выгляд, што хоча на мяне кінуцца. Мне стала не па сабе, і я ціхенька ўстаў з крэсла, каб рыўком выскачыць за дзверы. Ды ў гэты момант у дзвярах паказалася знаёмае аблічча, і на маё шчасце ўвайшоў доктар Чак. "Э, Баг, што ты вытвараеш тут?" – запытаў доктар і, паправіўшы пенснэ, сярдзіта паглядзеў на рыбака. Баг збянтэжыўся, а затым, уздымаючы рукі да галавы, стаў прасіць прабачэння: "Вельмі прашу вас, прабачце! Але ж надта цікава назіраць пудкасць гэтага вяльможнага пана. І я, паддаўшыся такой цікавасці, трохі пажартаваў. Шаноўны пане, – звярнуўся ён да мяне, – вы таксама даруйце".

3

Перш чым працягваць апавяданне, я павінен даць некаторыя звесткі пра капчакоў. Капа – гэта жывая істота. І хаця яго рэальнае існаванне ўсё яшчэ падвяргаецца сумненню, асабіста ў мяне, жыўшага сярод капчакоў, не можа быць і кроплі такога недаверу. На пытанне, як выглядае капа, адзначу, што галава яго пакрыта кароткімі валасамі, а рукі і ногі аздоблены плавальнымі перапонкамі. Увогуле, ён мала чым адрозніваецца ад жывёліны, апісанне якой даецца на старонках "Даследавання аб вадзяным тыгры" або іншых падобных трактатаў. Росту капа невялікага, недзе каля метра. Важыць, паводле разлікаў доктара Чака, дваццаць-трыццаць фунтаў. Зрэдку сустракаюцца індывіды, вага якіх дасягае пяцідзсяці фунтаў. Макаўка галавы мае паглыбленне, якое нагадвае форму авальнага сподачка. 3

узростам авал гэты цвярдзее. Так, сподачак на галаве пастарэлага Бага і сподачак на галаве маладога Чака на вобмацак розніліся. Але самым адметным, бадай, з'яўляецца колер скуры капчакоў. Гэтыя стварэнні пастаяннага, як у людзей, колеру скуры не маюць. Яны мяняюць яго ўзалежнасці ад фарбаў наваколля. У траве капы зялёныя, а сярод скал – папялістыя. Акрамя капчакоў, такой уласцівасцю, як вядома, валодаюць хамелеоны. Мажліва, ёсць пэўная структурная блізкасць паміж скураным пакровам капчака і скураным пакровам хамелеона. Калі я зрабіў для сябе гэтае адкрыццё, тоадразу прыгадаў, што паводле народных паданняў капы нашых заходніх правінцый – зялёнага колеру, а капы паўночна-ўсходніх правінцый – чырвоныя. Успомніў яшчэ, што як раз тады, калі я гнаўся за Багам, той нечакана рабіўся нябачным і кудысьці знікаў. У капчакоў нарастае, мабыць, ладны слой падскурнага тлушчу. Таму яны не знаюць аніякай апракці, хаця тэмпературы ў іхняй падзямельнай краіне даволі нізкія (нешта каля пяцідзiesiąці градусаў па Фарэнгейце). Гэтыя істоты могуць насіць пры сабе акуллары, партсігар, партманет. Для такіх рэчаў яны, бы кенгуру, маюць на жываце сумку. Так што адносна кішэняў ніякіх праблем. Капы не закрываюць сябе ніжэй паясніцы. Апошняе было для мяне зусім нязвыклым, і аднойчы я запытаў Бага, чаму ў іх трывае гэтакі звычай. Адкінуўшыся назад, Баг доўга рагатаў, а потым прамовіў: "А мне смешна якраз, што вы гэта самае хаваеце".

4

Паступова я авалодаў гутарковаю мовай капчакоў і такім чынам добра пазнаёміўся з іхнімі звычаямі ды нормамаі. І тут надта здзівіла мяне адна асаблівасць. Менавіта рэчы, смешныя для нас, людзей, капы ўспрымаюць як нешта сур'ёзнае і, наадварот, усё, што ў чалавечым грамадстве лічыцца сур'ёзным, капчакам здаецца вельмі смешным. Так, словы "справядлівасць", "гуманнасць" мы лучым з нейкім сур'ёзным значэннем, а капы, учуўшы гэтыя словы, пачынаюць рагатаць, трымаючыся за жываты. Карацей кажучы, разуменне гумару капамі істотна адрозніваецца ад разумення гумару людзьмі. Аднойчы я расказаў доктару Чаку пра абмежаванне дзетараджэння. Разявіўшы рот, Чак рагатаў настолькі моцна, што ў яго звалілася пенснэ. Я, канешне, раззлаваўся і рэзкім тонам запытаў, з чаго ён смяецца. Па тым часе я не разумеў яшчэ дасканалю мову капчакоў і ў падрабязнасцях, магчыма, памыляюся. Аднак памятаю, што па сутнасці адказ Чака быўтакім: "Ці ж не смешна думаць толькі пра выгоды бацькоў? Гэта не што іншае, як чэрствы эгаізм".

Але затое на чалавечы пагляд няма нічога больш смешнага, чым роды ў капчакінь. Праз нейкі час пасля размовы з доктарам я наведваю ў хацінку Бага, жонка якога павінна была раджаць. Іхнія роды ўвогуле такія ж, як і нашыя. Прадзісе дапамагаюць урач і акушэрка. Але на пачатку родаў бацька прыстаўляе свой рот да похвы радзіліцы і, быццам па тэлефоне, гучна

пытаецца ў навароднага: "Ці хочаш ты паявіцца на свет? Падумай добра, а затым адкажы!" Застаючыся на ўколенцах, Баг некалькі разоў паўтарыў гэтыя словы, пасля чаго прапаласкаў рот дэзінфіцыруючым зеллем, што стаяла на сталі. І тут дзіцёнак, бадай, крыху збянтэжаны, прамовіў з матчынага лона ціхім галаском: "Я не хачу нараджацца. Па-першае, таму што ўнаследую бацькаву заганную спадчыну, прынамсі яго псіхічную хваробу. Акрамя таго, я лічу, што жыццё капчакоў пагоршылася".

Пачуўшы такі адказ, Баг разгублена пачухаў галаву. Аднак акушэрка, што стаяла побач, імгненна засунула ў лона парадзіхі тоўстую шклянную трубку і ўпрыснула нейкую вадкасць. Самка, адчуўшы, мабыць, палёжку, працяжна ўздыхнула. Яе живот, нібыта паветраны шар, з якога выпусцілі вадарод, адразу ж апаў. Здольнае даваць такі адказ, нованароджанае дзіцянё капчакоў умеє, вядома, і бегаць, і балабоніць. Чак расказваў мне, што адно капчанё ўсяго дваццаці шасці дзён ад роду чытала нават лекцыі аб існаванні бога. Праўда, яно, пражыўшы два месяцы, неўзабаве памёрла.

Калі ўжо гаворка зайшла аб родах, то раскажу яшчэ пра вялізны плакат, які ўбачыў зусім выпадкова на рагу вуліцы на трэці дзень майго знаходжання ў гэтым краі. На ніжняй палавіне плаката былі намалюваны дванаццаць ці мо трынаццаць капчакоў. Адна з іх дзьмулі ў трубы, а другія трымалі шаблі. Уверсе доўжыліся радкі спіралепадобных знакаў, што нагадвалі спружынку гадзінніка. Гэта былі знакі пісьма капчакоў. Не выключана, што ў перадачы ўсіх тонкасцяў значэння тых сімвалаў я мог дзе-нідзе і памыліцца. Але ж разам са мной прагульваўся студэнт Рап. Ён і прачытаў мне ўголас надпіс на плакаце, а я старанна занатаваў Рапавыя словы. У перакладзе сэнс тых спіралек быў такі:

*Здаровыя капчакі і капчакіні!
Далучайцеся да суполкі дужай радзіны!
Каб знішчыць паганнае сям'я, жаніцеся
з квольмі жанчынамі
і выходзьце замуж за хірлявых мужчын!*

Я, вядома, сказаў тады Рапу, што здзейсніць падобнае немагчыма. У адказ не толькі Рап, але і ўсе капы, стаяўшыя каля плаката, гучна зарагаталі. "Немагчыма? Ды вы, як вынікае з вашых расказаў, робіце тое самае. Чаму, скажыце, у вас шляхетнага роду сын заляцаецца да служанкі, а дачка са знакамітай сям'і фліртуе з шафёрам? Ці ж гэта не інстынктыўнае імкненне пазбавіцца паганай спадчыны? Дарэчы, вы нядаўна самі апавадалі пра сваіх храбрых воінаў. Доблесныя атрады забіваюць адзін аднаго з-за нейкай там чыгункі. Калі параўноўваць, то нашыя воі больш высакародныя, чым вашыя".

Рап гаварыў на поўным сур'ёзе, а складкі яго тоўсценькага живоціка пакалыхваліся, мабыць, ад смеху. А мне тады было не да жартаў. Да таго ж я спрабаваў злавіць капчанё, якое, скарыстаўшы маю няўважнасць, выцягнула ў мяне самапіску. Ды не так лёгка ўлавіць свавольніка з яго слізготнаю

скурай. Гэтае стварэнне імгненна вылузнулася з маіх рук і кінулася бегчы з усіх ног. Худое, нібы камарынае, цельца бегляка праставала так нізка над зямлёй, што здавалася, яшчэ момант – і ён спатыкнецца носам.

5

Капчак Рап стараўся для мяне анічуць не менш, чым Баг. Акурат ён пазнаёміў мяне з Токам – капаўскім паэтам, які насіў такія ж доўгія валасы, што і нашыя вершапісцы. Каб забавіцьчас, я заходзіў калі-нікалі да гэтага барда. Ток сядзеў, звычайна, у сваім невялікім пакойчыку з усялякай высакагорнай расліннасцю, пісаў вершы, курыў і, па маіх меркаваннях, пачуваў сябе анігадкі. Тут жа ў куточку мясцілася яго самка. Яна нешта вязала ці займалася іншай жаночаю справай. (Ток быў прыхільнікам свабоднага кахання і не меў жонкі.) Гаспадар, заўважыўшы мяне, усміхаўся і мовіў: "А-а, добра, што завітаў сюды. Праходзь, калі ласка. Вунь крэсла. Сядай". (Зрэшты, капаўская ўсмешка не такая ўжо вабная. Прынамсі мне ад гэтай усмешкі было спачатку не па сабе.)

Ток цікава расказваў пра мастацтва капчакоў, пра іхні лад жыцця. На думку паэта, няма, бадай, нічога больш недарэчнага, чымся быт звычайнага капы. Бацькі і дзеці, мужы і жонкі, браты і сёстры жывуць толькі дзеля таго, каб чыніць узаемнае зло. Асабліва абсурднай з'яўляецца сістэма сямейных адносін. Неяк падчас нашай размовы Ток паглядзеў у вакно, грэбліва сплюнуў і паказаў на вуліцу: "Глянё, якое вар'яцтва!" За вокнамі на вуліцы млявай, зморанай хадою крочыў даволі малады яшчэ капа. На ягонай шыі віселі сямёра ці васьмёра самак і самцоў, сярод іх і старыя: напэўна, бацькі. Аднак я быў у захапленні ад гэтага самаахвярнага ўчынку і сказаў, што малады капа варты пахвалы.

"Гэ! – усклікнуў Ток, – дык ты сапраўды маеш усе якасці, каб стаць ісцівым грамадзянінам гэтай краіны... Дарэчы, ты сацыяліст?" Я, вядома, адказаў "qua", што на мове капчакоў азначае "канешне".

"Значыцца, ты без аглядкі ахвяраваў бы геніем дзеля сотні няздараў?"

"А ты сам да якой партыі належыш? Нехта даводзіў мне, што ты манархіст".

На гэтае пытанне Ток урачыста заявіў:

"Я – звышчалавек" (у літаральным перакладзе: "Звышкапа").

Арыгінальныя думкі выказаў Ток і наконт мастацтва. Паводле ягоных перакананняў, мастацтва незалежнае. Мастацтва існуе дзеля мастацтва, і мастак павінен быць звышчалавекам, які стаіць вышэй за дабро і зло. Гэтага пункту гледжання прытрымліваўся не адзін Ток. Падобныя погляды падзяляла большасць яго паэтычных сяброў.

Сяды-тады я заходзіў разам з Токам у Клуб звышчалавекаў. Там збіраліся паэты, прэзаікі, драматургі, крытыкі, кудзейнікі, музыканты, скульптары ды іншыя аматары мастацтваў. Усе яны былі звышчалавекі.

Сядзелі супермэны ў салоне, залітым святлом электрычных лямпаў, і вялі жвавыя, вясёлыя размовы. Час ад часу яны фанабэрліва паказвалі свае звышчалавечыя здольнасці. Так, адзін архітэктар, злавіўшы маладога капу, які бегаў сярод вялізных гаршкоў з высокім чортавым папаратнікам, заўзята распуснічаў з ім. Нейкая пісьменніца ўзлезла на стол і паспрачалася, што вып'е шэсцьдзесят пляшак абсэнту. Але на шасцідзесятай пляшцы яна звалілася пад стол і тут жа зайшлася.

Аднойчы я і паэт Ток, узяўшыся падручкі, вярталіся з Клуба звышчалавекаў дадому. Быў прыгожы месячны вечар. Але Тока апанавала якаясь незвычайная паныласць, і ён маўчаў. Мы праходзілі міма ярка асветленага ваконца аднаго дамка. За вакном самец і самка, пэўна сужанцы, а таксама трое капчанят сядзелі вакол стала і вячэралі. Ток уздыхнуў і раптам сказаў мне: "Ведаеш, я за любоў звышчалавечую. А вось калі бачу такую сямейную ідылію, то адчуваю зайздрасць".

"А ці не здаецца табе, што, разважаючы такім чынам, ты сам жа супярэчыш сабе?"

Ток, скрыжаваўшы рукі, нерухома стаяў пад святлом месяца і глядзеў на мірную вячэру пяцярых капчакоў. Затым ён прамовіў: "Што ні кажы, а тая вунь яешня для здароўя намнога карысней, чым любое каханне".

6

Сапраўды, каханне ў капчакоў вельмі адрозніваецца ад каханняў людзей. Самка, як толькі ўбачыць самца, адразу прагне ўсялякімі спосабамі злавіць яго. Найбольш сумленныя капчакіні, заўважыўшы капчака, стрымгалоў кідаюцца за ім наўздагон. Аднойчы я сам бачыў самку, якая, бы звар'яцелая, ганялася за самцом. Дый гэта яшчэ не ўсё. Бывае, што за капчаком ганяюцца разам і бацькі маладой, і браты, і сёстры. Бедны ўцякач! Нават калі ён пасля такой шалёнай гонкі і патрапіць кудысь уцячы, то ўсё адно яму прыйдзецца два ці тры месяцы праляжаць у ложку.

Неяк я сядзеў дома і чытаў зборнік вершаў Тока. Нечакана ўрываецца ў пакой студэнт Рап, валіцца на падлогу і задыхаючыся крычыць: "Гэта жахліва! Яна мяне ўрэшце злавіла!"

Я адкінуў кнігу і хуценька зачыніў дзверы. Калі я затым паглядзеў праз замочную шчыліну, дык заўважыў, што каля дзвярэй прахаджвалася нізкарослая самачка, твар якой быў шчодро напудраны серай. Пасля гэтага Рап некалькі тыдняў праляжаў на маім ложку. У дадатак да ўсёй злыбедзі ў яго цалкам згніла і адвалілася дзюбка.

Здараецца часам, што і самец ва ўсе лапаткі ганяецца за самкай. Але ў сапраўднасці якраз капчакіня паводзіць сябе так, што не гнацца за ёй капчак проста не можа. Я асабіста быў сведкам таго, як самец апантана бегаў за самкай. Самка ж, уцякаючы ад яго, раз-пораз наўмысна спынялася ці паўзла на карачках. У зручны момант яна зрабіла выгляд, што знясілела, і з прыемнасцю аддалася ў рукі лаўца. Капчак заключыў самку ў свае абдымкі і

пэўны час катаўся з ёю па зямлі. Калі ж ён нарэшце ўстаў, аблічча яго было надзвычай панылае. Ці то ад расчаравання, ці то ад раскаяння – дакладна сказаць не магу. Але яму наогул пашанцавала. Пазней мне давлялося бачыць іншае відовішча. Невялічкага росту самец гнаўся за самкай. Раптам з вулачкі на процілеглым баку выйшаў пасапваючы вялізны капчак. Самка, на нейкі момант затрымаўшы свой позірк на бамбізе, раптам кінулася да яго і пранізлівым голасам закрычала: "Ратуйце! Гэты паганец хоча мяне забіць". Бамбіза мігам схапіў недаростка і шпурлянуў на сярэдзіну вуліцы. Капчанё разы два ці тры хапнула сваімі перапончатымі рукамі паветра і неўзабаве сканала.

Тутэйшыя капчакіні, бы згаварыўшыся, ганяліся за ўсімі самцамі, якіх я ведаў. Самкі ганяліся таксама за Багам, хоць ён меў жонку і дзяцей. Яны тройчы нават лавілі яго. Толькі філосаф Маг (ён жыў па суседству з паэтам Токам) ніколі не быў ахвярай нападу. Мо з тае прычыны, што выглядаў мысляр на рэдкасць пачварна, а можа, і таму, што пераважна бавіўся дома і мала калі паказваўся на вуліцы.

Часам я заходзіў да Мага пагаманіць. Як заўсёды, ён сядзеў за высокім сталом у цёмным пакоі і пры святле шклянёга сямікаляровага ліхтарыка чытаў якіясь тоўстыя кнігі. З Магам я меў аднойчы размову пра каханне ў капчакоў.

"Чаму ваш урад не прыцягвае да строгай адказнасці самак, якія ганяюцца за самцамі?"

"Перш за ўсё таму, што сярод чыноўнікаў мала самак. З другога пункту гледжання, самкі, як вядома, больш раўнівыя, чым самцы, і з павелічэннем колькасці самак ва ўрадавых установах самцы, напэўна, менш цярпелі б ад агрэсіі. Але якіх-небудзь істотных вынікаў гэта б не дало. Чаму? Ды з той прычыны, што нават ва ўрадзе капчакіні ганяюцца за сваімі калегамі-самцамі",

"Значыцца, самым шчаслівым аказваецца той, хто жыве так, як жывяце Вы, спадар Маг?"

Тады Маг устаў са стула, схапіў мяне за рукі і, уздыхнуўшы, сказаў: "Вы не капа і нас не разумееце. Часам і мне хочацца, каб за мной ганяліся гэтыя страхотныя самкі".

7

Разам з паэтам Токам я часцяком хадзіў на канцэрты. З усіх канцэртаў асабліва запомніўся мне трэці. Тутэйшы канцэртны зал амаль нічым не адрозніваецца ад канцэртных залаў Японіі. На пакатай злёгка падлозе такія ж рады крэслаў, у якіх з праграмкамі ў руках сядзяць сотні тры ці чатыры самак і самцоў, што цалкам ператварыліся ўслых. Падчастрэцяга канцэрта са мной быў Ток, ягоная самка і філосаф Маг. Сядзелі мы ў першым радзе. Пасля таго як прагучала сола на віяланчэлі, на сцэне паявіўся капа, абыяк і абыякава трымаючы ў руцэ ноты. Экзатычна вырысоўваліся на твары музыканта вузкія

шчылінкі вачэй. Як значылася ў праграме, выступаць меўся знакамiты кампазітар Крабак. Ды што там праграма... У мяне і надобы не ўзнікала глядзець тую праграму. Крабак быў сябрам Клуба звышчалавекаў, да якога належаў Ток, і музыку я ведаў ужо добра.

"Lied-Kraback" [1]. (І ў гэтай краіне большасць праграм пісалася на нямецкай мове.)

Сціпла пакланіўшыся на нашы бурныя апладысменты, Крабак спакойным крокам падышоў да піяніна і пачаў лёгка, натуральна іграць уласную песню. Па словах Тока, сярод айчынных музыкантаў, якія былі, ёсць або яшчэ будучь, Крабак застаецца і застанецца самым таленавітым. Мяне, вядома, цікавіла і Крабакава музыка, і ягоныя лірычныя вершы. Таму я прагна слухаў мелодыю вялікага дугападобнага піяніна. Мусіць, Ток і Маг былі ў захапленні ад ігры намнога больш, чым я. Толькі вось Токава прыгажуня (прыгажуня, ва ўсякім разе, ва ўспрыняцці капчакоў) сутаргава камячыла ў руцэ праграмку і раз-пораз высоўвала грэбліва свой доўгі язык. Маг расказваў мне, што гадоў дзесяць таму гэтая самачка ганялася за Крабакам, але злавіць яго так і не змагла. Дык яна і зараз адчувае да яго непрыязь.

Крабак працягваў тукаецць па клавiшах піяніна з яшчэ большым імпэтам. І раптам, бы гром з яснага неба, у зале раздаўся голас: "Канцэрт забараняю!" Ашаломлены гэтым выкрыкам, я міжвольна азiрнуўся. Голас належаў, несумненна, палiцэйскаму. Гэта быў здаравенны, рослы дзяцюк, які сядзеў у апошнім радзе. Якраз калі я азiрнуўся, палiцэйскі, застаючыся ў той жа позе, роўным, але больш моцным голасам паўтарыў: "Канцэрт забараняю!"

І тут узняўся страшэнны вэрхал. Чуліся крыкі: "Палiцэйскае сваволле!", "Іграй, іграй, Крабак!", "Ёлупень!", "Быдла!", "Прэч адсюль!", "Не паддавайцеся!"

Грукацелі, перакульваліся крэслы, ляцелі праграмкі; нехта шпурляў пустыя бутэлькі з-пад сiдру, нехта шыбаў камяні, а хтосьці – агрызкі гуркоў... Збіты з панталыку, я хацеў быў запытаць Тока, у чым прычына гэтага скандалу. Але Ток быў занадта ўзрушаны. Стоячы на крэсле, ён працягваў крычаць: "Крабак, іграй, іграй далей!" А Токава прыгажуня амаль у тон яму ўторыла: "Самадурства! Палiцэйскае самадурства!" Яна, мабыць, забылася пра сваю варожасць да музыканта.

Мне нічога не заставалася, як звярнуцца да Мага. "Што здарылася?" – запытаў я.

"Гэта во? Такое ў нас часта бывае. Разумеецца, у творах жывапісу і прыгожага пісьменства..." Калі зверху нешта пралятала, Маг уцягваў трошачкі галаву ў плечы і спакойна, як заўсёды, тлумачыў: "Змест, які выражаюць творы жывапісу і прыгожага пісьменства, кожны разумее ўвогуле адразу. Таму якіх-небудзь абмежаванняў продажу ці выставы гэтых твораў у нас не існуе. А канцэртны нярэдка забараняюцца, бо музычны твор можа

ўключаць матывы, якія падрываюць грамадскую мараль. Праўда, капы музычнага слыху не маюць і музыкі не разумеюць".

"Значыцца, той паліцэйскі валодае музычным слыхам?" "Сумняваюся. Мажліва, рытмы гэтых мелодый нагадваюць яму рытмы біцця ўласнага сэрца, калі ён спіць са сваёй жонкай". Гармідар у зале мацнеў. Крабак усё яшчэ сядзеў за піяніна і фанабэрыста зіркаў на нас. Ды як бы там пыхліва ні паводзіў сябе музыка, ён таксама вымушаны быў ухіляцца ад ляцеўшых на яго прадметаў. У астатнім Крабак працягваў захоўваць годнасць вялікага музыканта. Жудам паблісквалі яго вузенькія вочкі. А я... а я, каб унікнуць небяспекі, хаваўся за Тока. Але цікаvasць брала верх, і я зноў звярнуўся да Мага:

"А ці не з'яўляецца такая цэнзура дэспатызмам?"

"Ніколечкі. Наадварот, наша цэнзура нават больш прагрэсіўная, чымся цэнзура любой іншай краіны. Возьмем, напрыклад, Японію. Усяго месяц таму..." І якраз у гэты момант пустая бутэлька трапіла Магу ў самае цемечка. Ён толькі выгукнуў "Quack" (Quack – гэта выклічнік) і тут жа страціў прытомнасць.

8

Вялізную сімпатыю меў я да Гейла – дырэктара шклозавода. Сярод капіталістаў ён быў самы што ні ёсць капіталіст. Сапраўды, бадай ніводзін капа ў тым краі не меў такога вялізнага жывата, як дырэктар Гейл. Калі ён сядзеў на мяккай утульнай канапе ў атачэнні сваёй жонкі, падобнай на тонкую арэшынку, а таксама дзяцей, што нагадвалі зялёненькія гурочки, то адчуваў сябе, мусібыць, вельмі шчаслівым. Сяды-тады сумесна з доктарам Чакам і судзёй Бапам я бываў у Гейла на застоллі. Акрамя таго, дзякуючы рэкамендацыйным пісьмам Гейла я мог наведваць прадпрыемствы, да якіх ён сам ці яго сябры мелі пэўнае дачыненне.

Асабліва зацікавіла мяне адно сумеснае прадпрыемства па вырабу кніг. Я прыйшоў сюды ў суправаджэнні маладога капыінжынера. Калі перад маімі вачыма паўсталі агромністыя машыны, што прыводзіліся ў рух электрычнасцю ад гідраэлектрастанцыі, я быў вельмі ўражаны высокім узроўнем развіцця машынай індустрыі ў гэтай краіне. Прадпрыемства, як мне паведамілі, выпускае штогод сем мільёнаў кніг. Але дзівіла мяне не столькі вялікае мноства кніг, колькі тая лёгкасць, з якой кнігі вырабляліся. У лейкападобную зяпу машыны загрузаюць паперу, чарніла і нейкі шэрага колеру парашок. Сыравіна трапляе затым у лона машыны. Не праходзіць і пяці мінут, як адтуль ужо выштурхоўваюцца кнігі розных фарматаў: у адну чацвёртую, адну восьмую, адну дванаццатую частку друкаванага аркуша. Гледзячы на рознакніжную плынь, што нагадвала мне вадаспад, я запытаў інжынера, выпукліўшага фанабэрыста грудзі, які састаў парашку, што засыпалі ў прыёмнік. Капа, стоячы перад чорнай бліскучай машынай,

апатычна прамовіў: "Гэта во? Гэта асліныя мазгі. Іх спачатку высушваюць, затым труць на парашок. Адна тона каштуе зараз два-тры сэны".

Зразумела, што падобныя цуды маюць месца не толькі ў кампаніях, якія фабрыкуюць літаратуру, але і на прадпрыемствах па вытворчасці музычнай прадукцыі альбо, скажам, прадукцыі жывапісу. У гэтай краіне, па словах Гейла, кожны месяц выходзяць ад сямісот да васьмісот відаў новых машын. Развіваецца вытворчасць, якой усё менш і менш патрэбны чалавечыя рукі. У выніку што-месяц сорок-пяцьдзсят тысяч рабочых трацяць сваё рабочае месца. Але ў друку я ніколі не сустракаў слова "забастоўка", хоць кожнай раніцы чытаў тутэйшыя газеты. Апошняе падалося мне надзвычай дзіўным, і аднойчы я сказаў пра гэта Гейлу, калі той запрасіў мяне сумесна з Бэпам і Чакам на чарговы банкет.

"Іх у нас проста з'ядаюць", – абьякава адказаў Гейл, пыхкаючы сігарай на заедак. Я напачатку не ўціяміў сэнс пачутага слова "з'ядаюць". Адчуўшы маю збянтэжанасць, Чак, са сваім неразлучным пенснэ на пераносці, далучае да сказанага ўласныя тлумачэнні: "Усіх зволеных мы забіваем, а іх мяса ідзе на ежу. Паглядзіце во газету. У гэтым месяцы зволілі шэсцьдзсят чатыры тысячы семсот шэсцьдзсят дзевяць рабочых, і адпаведна знізіліся цэны на мяса".

"І рабочыя моўчкі дазваляюць сябе забіваць?"

"А што карысці ў пратэстах, калі існуе закон аб забоі рабочых?"

Гэта былі словы Бэпа, які са змрочным тварам сядзеў за вазонам горнага персіка. Мне зрабілася млосна. Але і гаспадар дома Гейл, а таксама Беп і Чак лічылі, бадай, такое забойства справай зусім нармальнай. Больш таго, Чак, быццам пацвельваючыся з мяне, сказаў з усмешкай: "Гэтак дзяржава садзейнічае таму, каб зволеныя пазбягалі пакутаў галоднай смерці або самагубства. Яны мусяць удыхнуць трошкі атрутнага газу– і ніякіх табе пакутаў".

"Але ж есці іхняе мяса..."

"Не смяшыце. Сапраўды, калі б такое пачуў Маг, дык ён, мабыць, зайшоўся б ад рогату. Ці ж не прымушаюць у вашай краіне дачок ніжэйшага саслоўя да прастытуцыі? А тут, падумаеш, гэткая сентыментальнасць: чалавек абураецца тым, што мяса рабочых ідзе ў ежу".

Гейл, слухаючы нашу дыскусію, пасунуў мне талерку з бутэрбродамі, якая стаяла каля яго, і спакойна прамовіў: "А як наконт бутэрбродаў? Ці не жадаеце пакаштаваць? І ў бутэрбродах ёсць мяса рабочых".

Мне і так было млосна, а цяпер яшчэ бутэрброды. Я кінуўся з гасцёўні Гейла прэч, з усіх ног. А за маёй спіной чуўся гучны смех Пэпа і Чака. Над котлішчамі вісела грымотная бяззорная ноч. У цемрыве гэтай ночы я вяртаўся да свайго жылла. Мяне ўсю дарогу ванітавала. Белаватым цурком сцякалі ў морак мае ваніты.

І ўсё ж дырэктар шклозавода Гейл аказаўся капчаком даволі кампанейскім. Разам з Гейлам я часта наведваў ягоны клуб, дзе мы з прыемнасцю бавілі вечары. Па-першае, у тым клубе было намнога ўтульней, чымся ў клубе звышчалавекаў, да якога належаў Ток. Па-другое, размовы з Гейлам адкрывалі перада мною новы шырокі сусвет, хаця выказванні дырэктара былі і не такімі глыбокімі, як разважанні філосафа Мага. Лыжачкай з чыстага золата Гейл памешваў у кубачку сваю каву і забаўна расказваў усялякія гісторыі.

Неяк познім туманным вечарам я сядзеў сярод вазонаў зімовых ружаў і слухаў Гейла. Прыгадваю, што гаворка адбывалася ў пакоі, мэбляваным у стылі "сэцэсьён". Сталы, крэслы ды іншую мэблю ўпрыгожвалі па краях тонкія лініі пазалоты. Гейл, твар якога поўніўся гэтым разам асабліва самазадаволенай усмешкаю, распавядаў пра кабінет міністраў партыі "Кворакс". Слова "Кворакс" з'яўляецца выклічнікам і якога-небудзь асаблівага сэнсу не мае. У перакладзе гэта, бадай, тое самае, што "вой-вой". Але як бы там ні было, партыя выступала пад дэвізам "За дабрабыт усіх капчакоў".

"Партыяй "Кворакс" кіруе знакаміты палітычны дзеяч Лопе. Бісмарк калісьці гаварыў: "Сумленнасць—найлепшая дыпламатыя". Лопе норму сумленнасці зрабіў асновай і ўнутранай палітыкі". "Але ж яго прамова..." "Ды выслухайце мяне! Яго прамова – то ж суцэльная хлусня. І паколькі ўсе ведаюць, што ён хлусіць, дык, урэшце, няпраўда аказваецца праўдай. Толькі вы, чалавекі, прадузята лічыце, што падобныя прамовы заўсёды трэба называць хлуснёй. Мы, капы, у адрозненне ад вас... Аднак пакінем гэта. Мы ж вялі гаворку пра Лопе. Значыцца, так: Лопе кіруе партыяй "Кворакс", а ім, у сваю чаргу, кіруе Квікві – уласнік газеты "Пу-фу" (дарэчы, слова "пу-фу" – таксама выклічнік, і ў перакладзе – гэта проста "а-а"). Але і Квікві не ёсць сам сабе гаспадар. Яго дзейнасць накіроўвае той, хто сядзіць перад вамі і завецца Гейл".

"Прабачце за маю нясціпнасць, але ж "Пу-фу" з'яўляецца газетай, якая выказвае погляды рабочых. А калі шэф газеты знаходзіцца пад вашым уплывам..."

"Вядома, карэспандэнты газеты стараюцца падладжвацца пад густ рабочых, аднак дзейнасць газетчыкаў накіроўвае Квікві, які, у сваю чаргу, быў бы нішто без маёй падтрымкі".

Гейл усміхнуўся звычайнай усмешкай, забаўляючыся лыжачкай з чыстага золата. Мяне ж апаноўвала не столькі нянавісць да гэтага капіталіста, колькі спачуванне супрацоўнікам газет "Пу-фу". Калі я раптоўна замаўчаў, ён, мабыць, адразу ж адгадаў мае пачуцці, бо тут жа, надзьмуўшы свой вялізны живот, прамовіў:

"Ведаецца, не ўсе супрацоўнікі газеты з'яўляюцца прыхільнікамі рабочых. Кожны з нас, капчакоў, сябра найперш самому сабе, а пасля ўжо іншым... Справа яшчэ ўскладняецца тым, што і я знаходжуся пад уладай

іншага чалавека. Як вы думаеце, хто гэта можа быць? Мая жонка. Мая чароўная спадарыня Гейл".

Дырэктар гучна зарагатаў.

"Дык гэта ж, хутчэй, вялікае шчасце для вас".

"Што б там ні было, а я асабіста задаволены. Між іншым, толькі з вамі, толькі з вамі я магу размаўляць аб усім адкрыта, паколькі вы не капа".

"Значыцца, кабінетам міністраў партыі "Кворакс" кіруе спадарыня Гейл?"

"Ну, калі хочаце, хай будзе так... Дарэчы, сем гадоў таму з-за адной капчакіні ў нас пачалася вайна".

"Вайна? У гэтай краіне была вайна?"

"Была. І яшчэ невядома, ці знікнуць войны ў будучым. Пакуль існуюць суседнія з намі дзяржавы..."

Такім чынам я ўпершыню даведаўся, што ў гэтым рэгіёне існуе не толькі спадарства Капчакія. Па словах Гейла, эвентуальным праціўнікам Капчакіі заўсёды лічыліся выдры. У сваім арсенале выдры мелі зброю, нічога не горшую, чым зброя капчакоў. Мяне дужа зацікавіла згадка пра войны паміж гэтымі стварэннямі. Бадай, навіной было тое, што выдры з'яўляюцца вельмі небяспечнымі ворагамі Капчакіі. Ва ўсякім разе, ні аўтар даследавання "Аб вадзяным тыгры", ні Янагіда Куніосан, выдавец "Зборніка паданняў пра горныя астравы", нічога не гавораць аб гэтым.

"Да пачатку ваенных дзеянняў кожная дзяржава, баючыся суседа, старанна шпіёніла за ім. Акурат на тым часе якісь прышлы выдра захацеў наведаць адну сямейную пару. А ў гэтай сямейцы жонка надумала звесці са свету свайго мужа. Намеру спрыяла, мабыць, і тое, што муж яе, зацяты гуляка, застрахаваўся на выпадак смерці".

"Вы знаёмы з гэтай парай?"

"Ну, як бы сказаць – я знаў толькі самца, гэта значыць мужа. Зрэшты, на думку маёй жонкі, ён вырадак, а не капа. А па-мойму, ніякі ён не вырадак, а проста здурэлы маньяк, які пастаянна баіцца, што яго зловяць самкі... Дык вось, у кубачак з какавай, што прызначаўся мужу, капчакіня падсыпала цяжкістага калію. Але яна, відаць, пераблытала кубачкі, бо калі госць выпіў какаву, то ён неўзабаве апруцянеў. І тады..."

"І тады пачалася вайна?"

"Так, на жаль, выдра меў узнагароды".

"Хто перамог у гэтай вайне?" "Перамагла, канешне, наша дзяржава. Дзеля гэтай перамогі трыста шэсцьдзесят дзевяць тысяч пяцьсот капчакоў загінулі геройскай смерцю на ратным полі. Аднак панесеныя намі страты нішто ў параўнанні са стратамі варожага боку. Сёння футравыя вырабы ў нашай краіне – гэта пераважна выдра. У час вайны, акрамя вытворчасці шкла, я займаўся пастаўкай на фронт каменнавугальнага шлаку".

"А навошта на фронце каменнавугальны шлак?"

"Для харчавання, зразумела. Мы, капы, калі галадаем, то ядзім што патрапіць".

"І ўсё ж... Вы толькі не крыўдуйце – пасылаць такое франтавікам... У нашай краіне падобныя дзеянні выклікалі б гнеў і абурэнне".

"І ў нас, несумненна, было б тое самае. Але ж калі я адкрыта называю гэтае дзеянне злом, дык ужо ніхто не стане прычыць і скандаліць. Філософ Маг неяк сказаў: "Прызнай зло, якое ты ўчыніў, і гэтае зло больш не будзе злом..." Акрамя жадання прыбытку ўва мне палымнела таксама любоў да радзімы".

У гэты момант да нас падышоў клубны лёкай. Ён пакланіўся Гейлу і дэкламатарскім тонам аб'явіў: "У суседстве з вашым домам пажар".

"Па... Пажар!"

Успуджаны весткаю Гейл імгненна ўскочыў на ногі. Устаў таксама і я. А лёкай спакойна дадаў: "Агонь патушылі ўжо". На твары Гейла, які праводзіў лёкаю поглядам, застыла слязлівая ўсмешка. Зорачы ў гэты твар, я міжволі адчуў нянавісьць да дырэктара шклозавода. Ды толькі цяпер важны капіталіст меў выгляд звычайнага капы. Я выцягнуў з вазачкі зімовыя ружы і ўручыў іх Гейлу. "Хоць агонь патушылі, аднак ваша спадарыня жонка, пэўна, вельмі ўзрушана. Вазьміце гэтыя кветкі і вяртайцеся дадому".

"Дзякую!" Гейл схапіў маю руку і, самазадаволена ўхмыльнуўшыся, ціха прамовіў: "Суседні дом таксама належыць мне. Значыць, я атрымаю страхавую кампенсацыю".

Гейлава ўхмылка... Я і зараз выразна помню гэтую ўхмылку. Немажліва было тады ні грэбаваць ёю, ні ненавідзець яе.

10

"Што здарылася? У цябе зноў панылы настрой". З такімі словамі я звярнуўся да студэнта Рапа. Гэта было на другі дзень пасля пажару. Мы сядзелі ў гасцёўні майго дамка. Я курыў папяросу, а Рап, уладкаваўшыся ў крэсле і паклаўшы левую нагу на правую, спустошаным позіркам утаропіўся ў падлогу. Ён схіліўся так нізка, што не відаць было яго згнітай дзюбы.

"Рап, што з табой?" – зноў запытаў я. "Ды нічога асаблівага, – прамовіў ён сумным гугнявым голасам. – Сёння глянуў я праз вакно і без усякага змыслу кажу сабе: "О, расянка-мухалоўка ўжо расцвіла". Нечакана мая малодшая сястра змянілася з твару і гнеўна закрычала: "Дык я, па-твойму, расянка-мухалоўка?" А маці, якая вельмі пялегуе дачку, накінула на мяне з лаянкай".

"Чаму словы "расянка-мухалоўка" твая сястра ўспрыняла з такой непрыязню?"

"Мабыць, яна падумала, што я меў на ўвазе яе гоны за самцамі. Між тым умяшалася яшчэ цётка, якая была не ў ладах з маёю маці. Галас праз гэта ўзмацніўся. Сварку пачуў мой бацька-прапойца і пачаў дубасіць і вінаватых, і невінаватых. У дадатак да ўсёй злыбеды малодшы брат сцягнуў матчын кашалёк і знік: напэўна ў кіно ці іншае падобнае месца. А я... а я сапраўды..."

Рап замоўк і, закрыўшы твар абедзвюма рукамі, заплакаў. Мне, натуральна, стала яго шкада. Адначасова я прыгадаў, з якой пагардай ставіўся паэт Ток да існуючага ў Капчакіі сямейнага ўкладу. Паляпаўшы студэнта па плячы, прыняўся, наколькі мог, суцяшаць і супакойваць яго.

"Ну, хопіць. Падобнае здараецца ўсюды і часта. Не вешай дзюбы!"

"Ды калі б... калі б яна хоць не згніла ў мяне".

"Тут ужо нічога не зробіш. Кінь мардавацца, Пойдзем лепей да Тока".

"Ток адварнуўся ад мяне, таму што я не такі рашучы, як ён, і не магу кінуць сваёй сям'і".

"Тады пойдзем да Крабака".

Пасля таго канцэрта мы з Крабакам пасябралі. І я вырашыў наведаць вялікага музыканта, узяўшы з сабою Рапа. Крабак жыве шыкоўней, чымся Ток, але не настолькі шыкоўна, як капіталіст Гейл. У пакоі, застаўленым усялякімі рарытэтамі, а менавіта тэракотавымі фігуркамі і персідскай керамікай, стаяла турэцкая канапа, на якой пад уласным партрэтам выбітны музыка любіў забаўляцца са сваімі дзецьмі. Цяпер, аднак, музыкант сядзеў надзвычай пануры, скрыжаваўшы рукі на грудзях. На падлозе валяліся шматкі паперы. Студэнт Рап у кампаніі з паэтам Токам часам прыходзіў сюды і, зразумела, быў знаёмы са славутым музыкатворцам. Але гэтым разам Крабак унушаў майму спадарожніку боязь, і ён, ветліва пакланіўшыся, сціпла ўмасціўся ў куточку пакоя. Павітаўшыся, я тут жа запытаў знакамітага музыканта:

"Крабак, што здарылася?"

"Што здарылася? Доўбень гэты, крытык, сцвярджае, што мая лірыка ў параўнанні з лірыкай Тока нікуды не варта".

"Ты ж музыкант".

"Музыкант... Гэткія закіды ў мой бок можна было б вытрываць. А ён жа даводзіць яшчэ, што я ў параўнанні з Рокам не заслугоўваю нават звацца музыкантам".

Рок не быў, на жаль, сябрам клуба звышчалавекаў, і я ні разу не размаўляў з ім. Праўда, мне даводзілася часта бачыць на фатаграфіях яго валявое аблічча з задраным носам.

"Рок таксама геній. Адно што Рокава музыка не мае той сучаснай палымянай страснасці, якой поўніцца твая музыка".

"Ты на самой справе так думаеш?"

"Безумоўна".

Крабак нечакана ўскочыў, схопіў адну са сваіх танагрскіх статуэтак і шпурлянуў яе на падлогу. Нема закрычаў успуджаны Рап і кінуўся быў на ўцёкі. Музыкатворца падаў знак рукою, каб студэнт і я супакоіліся, і холадна сказаў: "Твой музычны слых – гэта слых прасталюдзінаў. А я... я баюся Рока".

"Не прыбядняйся".

"Ды хто прыбядняецца? Калі ўжо на тое пайшло, то сціплым я выдаваў бы сябе куды больш перад крытыкамі, чымся перад табою. Я... Крабак, я геній. І ў гэтых адносінах Рока не баюся".

"А чаго ты баішся?"

"Чагосьці рэальнага, але невядомага... ну, скажам, зоркі, якая вызначае лёс Рока".

"Я нічога не разумею".

"Зараз патлумачу, і ты зразумееш. Рок не паддаецца майму ўплыву. Што ж датычыцца мяне, то я так ці іначай увесь час знаходжуся пад уплывам Рока".

"Успрымальнасць твая..."

"Ты выслухай мяне! Успрымальнасць ці нешта падобнае тут ні пры чым. Рок працуе спакойна і стварае тое, што можа ствараць толькі ён адзін. Акурат гэта і нервуе мяне. Калі глядзець на рэчы вачыма Рока, дык нас, мусіць, падзяляе адлегласць у дзесяткі міль".

"Аднак ваша гераічная сімфонія, сэнсэй..." – паспрабаваў было прарэчыць Рап.

Вузенькія вочкі Крабака звужыліся яшчэ больш, і ён грэбліва паглядзеў на студэнта.

"Памаўчы! Я ведаю Рока. Я ведаю Рока лепей, чым усе тыя сабакі, што лашчацца ў яго каля ног".

"Ну, добра, супакойся".

"Калі б я мог супакоіцца. Я толькі і думаю аб ім. Нейкая невядомая нам істота паставіла Рока на маім шляху, каб з мяне, Крабака, паздзекавацца. Гэта вельмі добра ведае філосаф Маг, нягледзячы на тое, што ён пры святле свайго каляровага ліхтарыка чытае адно старадаўнія кнігі".

"Адкуль такая выснова?"

"Пазнаёмся з яго найноўшым творам "Слова ідыёта".

Крабак падаў, ці, дакладней, шпурлянуў мне кнігу. Потым ён скрыжаваў рукі на грудзях і бесцырымонна прамовіў: "На сягонняшні дзень хопіць. Да пабачэння".

Неўзабаве я і зусім ужо замаркочаны Рап апынуліся на вуліцы. А тут, як заўсёды, мноства пешаходаў; у засені букавых алеяў рады ўсялякіх шапікаў і магазінчыкаў. Мы ішлі моўчкі. Раптам насустрач крочыць доўгавалосы паэт Ток. Ubачыўшы нас, ён дастаў са складкі на живоціку насоўку і выцер ёю некалькі разоў свой нос.

"Э, колькі часу мы не бачыліся. А я збіраюся наведаць Крабака. Даўненька ў яго не быў".

Мне не хацелася, каб гэтыя два дзеячы мастацтваў пасварыліся, і я намёкамі даў зразумець Току, што Крабак зараз у дрэнным настроі.

"Вось як! Тады не пайду. Крабак жа неўрастэнік. Мяне таксама тыдні тры ўжо мучыць бяссонніца".

"Ці не хочаш прагуляцца з намі?"

"Ніякіх прагулак на сягоння. Ой!" – закрычаў раптам Ток і моцна абхапіў маю руку. Па ўсім ягоным целе выступіў халодны пот.

"Што з табою?"

"Мне падалося, што з вакна вунь таго аўтобуса высунула галаву зялёная малпа".

Крыху занепакоены, я параіў паэту звярнуцца да доктара Чака. Ды што я далей ні гаварыў, Ток не падаваў аніякіх прыкмет згоды. Больш таго, ён пачаў неяк падазрона глядзець на нас, а потым нечакана прамовіў: "Я сапраўды ніколі не быў анархістам. Прашу вас, не забывайцеся. Да пабачэння. Ад Чака ўсцеражыце мяне, калі ласка".

Разгубленыя і збянтэжаныя, мы тапталіся на месцы і глядзелі ўслед Току. Мы... не, ужо не мы, бо студэнт Рап неўзаметку для мяне апынуўся пасярод вуліцы і, нахіліўшы галаву, глядзеў праз шырока расстаўленыя ногі на бясконцую плынь машын і пешаходаў. "Можа, і гэты капа з'ехаў з глузду", – падумаў я і наблізіўся да студэнта, каб яго падняць і вырастаць.

"Ты, здаецца, не шуткуеш. А калі так, дык што ты робіш?"

Рап некалькі разоў працёр вочы і неспадзявана для мяне зусім спакойна адказаў: "Нічога асаблівага. Проста мяне апанаваў нейкі сумны настрой. Вось і рашыў я паглядзець на сусвет, калі ён перавернуты дагары нагамі. Але сусвет не змяніўся".

11

Некаторыя выказванні з кнігі філосафа Мага "Слова ідыёта".

*

Ідыёт заўсёды думае, што ўсе, акрамя яго самога, ідыёты.

*

Прыроду мы любім і за тое, што яна не адчувае да нас ні нянавісці, ні зайздрасці.

*

Самае разумнае ў тваім існаванні – гэта не парушаць норавы і звычкі пэўнага часу нават у нязначным і, разам з тым, грэбаваць і пагарджаць імі.

*

Найбольш мы хочам ганарыцца рэчамі, якіх не маем.

*

Ніхто не стане пярэчыць і выступаць супроць разбурэння ідалаў. І ў той жа час ніхто не адмовіцца ад магчымасці самому стаць ідалам. Але спакойна цараваць на сваім троне могуць толькі асобы, якім багі аказваюць найвышэйшую міласць, а менавіта ідыёты, зладзеі і героі войнаў. (Апошняя Крабак падкрэсліў пазногцем.)

*

Магчыма, што ўсе ідэі, неабходныя нам у жыцці, былі выказаны ўжо тры тысячы гадоў таму. Цяпер застаецца толькі падкласці ў новае цяпельца старых дроў.

*

Мы, як правіла, не ўсведамляем нашых асаблівасцяў.

*

Калі шчасце суправаджаецца болем, а мір суправаджаецца нудотай, дык...

*

Бараніць самога сябе значна цяжэй, чым бараніць каго-небудзь іншага. Хто сумняваецца, няхай скіруе сваю ўвагу на адваката.

*

Ганарлівасць, пажаднасць, недаверлівасць з'яўляюцца прычынай усялякіх ліхадзействаў, што ўзніклі за апошнія тры тысячагоддзі. Яны ж з'яўляюцца, мабыць, і прычынай усялякіх дабрадзействаў.

*

Адно толькі абмежаванне матэрыяльных патрэбаў не абавязкова прыводзіць да міру. Мы павінны абмяжоўваць і духоўныя патрэбы. (На гэтым месцы Крабак таксама пакінуў след ад свайго пазногця.)

*

Мы больш нешчаслівыя, чым людзі, таму што апошнія не дасягнулі такога развіцця, якога дасягнулі капы. (Калі я чытаў гэтыя словы, то міжвольна ўсміхнуўся.)

*

Рабіць – значыць магчы рабіць. Магчы рабіць – значыць рабіць. У рэшце рэшт жыццё наша не можа выйсці за межы такога заганнага круга. Яно менавіта ірацыянальнае.

*

Бадлер, звар'яцеўшы, сфармуляваў уласны светапогляд адным словам – "жанчына". Але такое самавызначэнне асобы не з'яўляецца абавязковым. Талент, ці, дакладней, паэтычны талент, забяспечваў Бадлеру нармальнае існаванне. Цалкам даверыўшыся сваёй геніяльнасці, паэт, аднак, забыў слова "страўнік". (І ў гэтым месцы Крабак пакінуў след ад пазногця.)

*

Калі мы спадзяемся толькі на розум, то, як гэта лагічна вынікае, нам давядзецца адмаўляць уласнае існаванне. Вальтэр, які абагаўляў розум, пражыў шчаслівае жыццё. Гэты факт яскрава сведчыць аб тым, што людзі ў сваім развіцці стаяць ніжэй, чым капы.

12

Аднойчы халаднаватым надвячоркам, калі мне надакучыла ўжо чытаць "Слова ідыёта", я рашыў наведаць філосафа Мага. На рагу нейкай глухой вулачкі заўважаю раптам капу. Худы, быццам камар, ён у лянівай паставе прыхінуўся да сцяны. Не, я не памыліўся. Гэта быў той самы капа, які ўкраў калісьці маю самапіску. "Вось дык удача", – падумаў я і запыніў здаравеннага паліцыянта, які крочыў якраз міма мяне.

"Затрымайце вунь таго капу. З месяц таму ён украў у мяне аўтаручку".

Паліцыянт падняў дубінку (у гэтай краіне паліцыянты заместа шабляў узброены цісавымі палкамі).

"Гэй ты!" – аклікнуў ён капу. Я думаў, што злодзей кінецца бегчы. Але той на дзіва спакойна пайшоў насустрач паліцыянту. Больш таго, скрыжаваўшы рукі на грудзях, капа зырыў на нас з нейкім нахабствам. Паліцыянта, аднак, гэта не раззлавала. Са складкі на жываце ён выцягнуў запісную кніжку і пачаў здымаць допыт.

"Прозвішча?"

"Грук".

"Дзе працуеш?"

"Да нядаўняга часу працаваў паштальёнам".

"Добра. Гэты чалавек сцвярджае, што ты ўкраў ягоную самапіску".

"Так, з месяц таму я ўкраў ягоную самапіску".

"Навошта?"

"Я хацеў аддаць гэтую цацку свайму дзіцяці, каб яно пазабаўлялася".

"А што дзіцё?"

Цяпер паліцэйскі глядзеў на капчака пранізлівым позіркам.

"Ужо тыдзень, як памёрла".

"У цябе ёсць пасведчанне аб смерці?"

Са складкі на жываце худы капа дастаў ліст паперы. Паліцыянт прабег вачыма аркуш, іранічна ўсміхнуўся і паляпаў капчака па плячу.

"Добра. Можаш ісці. Шкадую, што патурбаваў цябе".

Аслупянелы і ашаломлены, я пазіраў на паліцыянта. Худы капа павярнуўся да нас спіною і, мармычучы нешта, падаўся прэч. Нарэшце я ачомаўся і запытаў паліцыянта: "Чаму вы не затрымалі гэтага капу?"

"Капа невінаваты".

"Але ж ён украў маю самапіску..."

"Украў, каб даць свайму дзіцяці пагуляць з гэтай цацкай. Ды яно неўзабаве памёрла. Калі ж вы сумняваецеся ў невінаватасці капчака, прачытайце артыкул адна тысяча дзвесце восемдзсят пяць Крымінальнага кодэкса".

Кінуўшы на развітанне гэтыя словы, паліцыянт шпаркаю хадою пакрочыў далей. Што мне было рабіць? Я паспяшаўся да Мага, увесь час паўтараючы пра сябе: "Артыкул адна тысяча дзвесце восемдзсят пяць Крымінальнага кодэкса".

Філософ Маг любіў гасцей. У слабаасветленым пакоі сядзелі і курылі суддзя Беп, доктар Чак і дырэктар шклозавода Гейл. Дым слупом падымаўся да сямікаляровага ліхтарыка. Прысутнасць судзі Бэпа была для мяне вельмі дарэчы. Як толькі я сеў у крэсла, то адразу ж задаў яму пытанне. Але запытаўся не пра артыкул дзвесце восемдзсят пяты, а пра іншае.

"Бепу-кун, прабачце за турботы. Ці караюць у вашай краіне злачынцаў?"

Беп, не спяшаючыся, выпусціў струменьчык дыму, які ён глынуў ад сваёй сігары ў залатым муштуку, і абыякавым тонам адказаў: "Караюць, вядома. Практыкуецца нават смяротная кара".

"А ў мяне вось месяц прыблізна таму..."

І я дэталёва раскажаў аб тым, што здарылася, і пацікавіўся пра змест артыкула тысяча дзвесце восемдзсят пятага Крымінальнага кодэкса.

"Гм, – прамовіў Бэп. – Гэты артыкул гучыць прынамсі так:

"Злачынца, якое б злачынства ён ні здзейсніў, не падлягае пакаранню, калі перасталі існаваць абставіны, па прычыне якіх вышэйпамянёны злачынца здзейсніў вышэйзгаданае злачынства". У вашай справе названы капа з'яўляўся бацькам да пэўнага часу. Аднак зараз ён бацькам не з'яўляецца. Праз гэта рушыцца і аснова абвінавачання ў злачынстве".

"Дык гэта ж абсурд!"

"Кіньце вашыя жартачкі. Абсурдна якраз атаясамліваць капу, што быў калісьці бацькам, з капчаком, які цяпер не з'яўляецца бацькам. Дарэчы,

японскія законы не бачаць тут аніякай розніцы. Нам гэта вельмі смешна. Хе-хе-хе-хе-хе, хе-хе-хе-хе-хе..."

Беп адкінуў сiгару ды так і застаўся з абмяклай халоднай усмешкай на твары. У нашую размову ўмяшаўся доктар Чак, знаёмства якога з юрыспрудэнцыяй было вельмі павярхоўным. Паправіўшы пенснэ, ён задаў мне такое пытанне: "А ў Японіі пакаранне смерцю існуе?"

"Канешне, існуе, пакаранне смерцю менавіта праз павешанне".

Раўнадушша Бепа мяне трохі злавала, таму я з'едліва запытаў: "А ў вашай краіне пакаранне смерцю дзейсніцца больш цывілізавана, чым у Японіі?"

"Зразумела, – адказаў Беп тым жа спакойным тонам. – Смяротная кара праз павешанне ў нас наогул не практыкуецца. Бывае, што карыстаюцца электрычнымі прыстасаваннямі, а ў цэлым абыходзіцца без іх. Злачынцу проста называюць найменне ягонага злачынства".

"І капа ад гэтага памірае?"

"Хоць-не-хоць, а памірае. Мы, капы, маем больш тонкую нервовую сістэму ў параўнанні з вашай нервовай сістэмай".

"Гэтым спосабам карыстаюцца не толькі выканаўцы смяротнага прысуду, але і розныя зламыснікі", – заўважыў дырэктар шклозавода Гейл. У рознакаляровых праменьчыках ліхтарыка твар яго свяціўся фіялетавай усмешкаю. "Мяне вось не так даўно адзін сацыяліст абазваў злодзеям, дык я адразу зваліўся ад сардэчнага прыступу".

"Апошнія здараецца нават часцей, чым можна сабе ўявіць. Акурат праз такі злачын загінуў адзін мой знаёмы адвакат".

Я абярнуўся на голас капчака, які ўмяшаўся ў размову. Гэта быў філосаф Маг. Як заўсёды, ён іранічна ўсміхнуўся і, ні на кога не глядзячы, працягваў далей: "Нехта абазваў адваката жабай. Вы ж ведаеце, што ў нашым спадарстве слова "жаба" азначае таксама "пачвара". Дзень у дзень адвакат думаў пра сябе: "Дык жаба я ці не жаба? А мо і сапраўды жаба". У рэшце рэшт ён памёр ад такіх думак".

"Гэта проста самазабойства", – заўважыў я.

"Так яно так, але той нягоднік абазваў адваката жабай з намерам забіць яго. Калі па-вашаму гэта ўсё ж самазабойства..."

У гэты момант за сцяной, пэўна, у кватэры Тока, лягнуў глухі рэвальверны стрэл.

13

Ток ляжаў на спіне сярод вазонаў з высакагорнай расліннасцю. У руцэ ён сціскаў рэвальвер. Са сподачка на галаве цякла кроў. Побач з Токам, унурыўшы твар у ягоныя грудзі, заходзілася ад гучнага плачу самачка. Я ўзяў самачку на рукі (хоць увогуле я не люблю дакранацца да слізготкай скуры капчакоў) і запытаў яе: "Што здарылася?"

"Сама не ведаю, што здарылася. Ён пісаў нешта і раптам стрэліў сабе ў галаву. А-а, як жа мне цяпер жыць? Qur-r-r-r, qur-r-r-r". (Так плачуць капы.)

Дырэктар шклозавода Гейл сумна паківаў галавой і, звяртаючыся да суддзі Бепа, прамовіў: "Што ні кажы, а гэта ўсё вынікі яго пераборлівасці".

Суддзя Беп нічога не адказаў і закурыў сігару ў залатым муштуку. Доктар Чак, уклечыўшы каля Тока, агледзеў рану, а потым прафесійным тонам аб'явіў нам пяцярэм (дакладней, аднаму чалавеку, гэта значыць мне, і чатыром капчакам):

"У паэта была хранічная хвароба страўніка. Адно ўжо гэта магло быць прычынай раптоўнай меланхоліі".

"А во і запіска", – прамармытаў філосаф Маг, як бы апраўдваючы сябе за тое, што ён узяў са стала нейкую паперку. Усе (за выняткам аднаго толькі мяне) павыцягвалі шыі, стараючыся паверх шырокіх плячэй Мага зазірнуць у цыдулку.

*Ад свету марнага каб найдалей, хачу ў даліну,
Дзе пікі скал грувасцяцца над ёй;
Дзе сярод гор мігціць люстэрка вод празрыстых
І водарыць цудоўным пахам квецень траў...
Туды, туды
Хачу, імкну туды!*

Маг абярнуўся да нас і з кволай усмешкай прамовіў: "Дык гэта ж ён у Гётэ сплагіяціў. Песня "Міньён". Ток жыццё сваё пакончыў самагубствам яшчэ і таму, што вытхнуўся як паэт".

Раптам аднекуль пад'ехаў на сваім аўтамабілі Крабак. Уваходзячы ў пакой, музыкант на нейкі момант затрымаўся ў дзвярах, калі ўбачыў, што здарылася. Потым ён рушыў да нас і раздражнёна спытаў Мага: "Гэта яго тэстамент?"

"Не, гэта яго апошні верш".

"Верш?"

Маг, спакойны, як заўсёды, падаў яму накід паэмы. Валасы ў Крабака сталі дыба. Не зважаючы ні на кога, музыкант аж еў вачыма напісанае. Заняты сваім, ён амаль не адказваў на пытанні Мага.

"Што вы думаеце пра смерць Тока?"

"Ад свету марнага каб найдалей"... Я таксама калі-небудзь памру... "Хачу, імк-нуўдаліну".

"Ці ж вы не былі адным з блізкіх сяброў Тока?"

"Блізкіх сяброў...? Дык ён жа быў адзінокім самотнікам... "Хачу, імкну ў даліну, ад свету марнага каб найдалей". ... І ён быў такім няшчасным..."

"Няшчасным?"

"Дзе сярод гор мігціць люстэрка вод празрыстых"... Вы ўсе тут шчаслівыя... "Дзе пікі скал грувасцяцца..."

Самка Тока ўсё яшчэ плакала. Мне стала шкада небараку, і я, асцярожна абняўшы яе за плечы, адвёў гаротную да канапы, якая стаяла ў кутку пакоя. Там весела смялася дзіця. У сваім двух-трохгадовым узросце яно нічога не цяміла з таго, што адбывалася. Я пачаў забаўляць капчанё, замяняючы яму ягоную маці. Неўзабаве адчуў, што на вачах у мяне наварнуліся слёзы, За ўвесь час майго знаходжання ў краіне капчакоў я плакаў адзін толькі гэты раз.

"Шкада сям'ю такога эгаіста, Ён не падумаў пра яе лёс", – заўважыў капіталіст Гейл.

"Ток зусім не памысліў, якія наступствы будуць пасля ягонай смерці", – дадаў суддзя Беп і закурыў новую сігару.

Нас ашаломіў зычны голас музыканта Крабака. З тэкстам паэмы ў руцэ ён закрычаў: "Цудоўна! Цудоўна! Атрымаецца дзівосны пахавальны марш". Бліскаючы вузенькімі шчылінкамі вачэй, Крабак таропка паціснуў Магаву руку і лецьма кінуўся да дзвярэй. А перад дзвярамі сабралася ўжо гурма суседзяў, якія з цікавасцю заглядвалі ў дамок. Бесцырымонна расштурхаўшы зявак, музыкант ускочыў у свой аўтамабіль. Узвыў матор, і машына знікла.

"Гэй, вы! Няма чаго тут заглядваць!" То быў голас суддзі Пепа. Ён узяў на сябе ролю паліцыянта і стаў выганяць капчакоў, якія стоўпіліся на падворку. Потым суддзя старанна зачыніў дзверы дамка. Мабыць, з гэтай прычыны ў пакоі зрабілася надзвычай ціха. Сярод запанаваўшай цішыні, напоўненай водарам кветак высакагорнай расліннасці і пахам крыві Тока, мы пачалі раіцца, што рабіць далей. Адзін толькі філосаф Маг безуважнымі вачыма пазіраў на мёртвае цела паэта і думаў свае подумкі. Я паляпаў Мага па плячы і запытаў: "Аб чым думаеце?"

"Аб жыцці капчакоу".

"Аб жыцці капчакоў?"

"Акурат аб гэтым. Бо што ні кажы, а дзеля дасканаласці нашага жыцця..." – тут ён, нібы саромеючыся, панізіў голас і прамовіў: "... мы, капчакі, павінны верыць у вышэйшую сілу, якая існуе па-за межамі капчакоўскага "Я".

14

Апошнія словы філосафа Мага абудзілі ўва мне жаданне памысліць аб рэлігіі. Праўда, сам я матэрыяліст і рэлігію ніколі сур'ёзна не ўспрымаў. А зараз пад уражаннем смерці Тока ў галаву завіталі думкі аб тым, што наогул уяўляе сабой рэлігія капчакоў. З гэтым пытаннем я звярнуўся да студэнта Рапа.

"У нас, – адказаў Рап, – ёсць такія веравызнанні, як хрысціянства, будызм, мусульманства і нават вогнепаклонства. Але найбольш уплывовай рэлігіяй з'яўляецца, бадай, мадэрнізм. Яго называюць таксама "рэлігіяй жыцця".

(Можа, пераклад "рэлігія жыцця" не зусім дакладны. У капчакоў гэта рэлігія мянуецца словам "Quemoosha". Канчатак "sha" мае тое самае значэнне, што ангельскае "ism". Першасная форма "qumal" слова "quemoo" азначае не проста "жыць", а "жыць у сэнсе добра паесці, выпіць і суполіцца".)

"Ты хочаш сказаць, што ў гэтай краіне ёсць рэлігійныя задзіночання, а таксама храмы для набажэнства?"

"Не шуткуйце. Вялікі храм сучаснай рэлігіі лічыцца самым грандыёзным збу-даваннем. Дарэчы, ці не пайсці нам туды і сёе-тое паглядзець?"

Было мяккае, хоць і хмарнае надвор'е. Рап, горды сваёю місіяй, павёў мяне ў Вялікі храм рэлігіі. Сапраўды, будыніна тая была разоў мо ў дзесяць большая, чым царква Святога Міколы ў Токію. Яна спалучала ўсе магчымыя архітэктурныя стылі. Калі я стаяў перад гэтым збудаваннем і глядзеў на высокія вежы і шматлікія шпілі, што, нібы шчупальцы, цягнуліся ў неба, мне зрабілася ніякавата. Вось і галоўная брама. (У параўнанні з ёю кожны з нас бачыўся драбнюткай, нікчэмнай істотай!) Хвілін колькі Рап і я, задраўшы галовы, пазіралі на храм, які нагадваў нейкую агромністую пачвару.

Інтэр'ер храма таксама ўражваў. Сярод карыфскіх калон сноўдаліся шматлікія паломнікі. І яны, як і мы, выглядалі тут надзвычай маленькімі. Неўзабаве нам трапіўся сівы лядашчы капа. Рап злёгка схіліў галаву і пачціва прамовіў: "Вельмі рады бачыць вас у добрым здароўі".

Капа – гэта быў старшы бонза – ветліва пакланіўся: "А, Рапу-сан. І вы, як заўсёды..." Ён раптам запнуўся, бо заўважыў, канешне, Рапаву згнітую дзюбу. "Э-э, ва ўсякім разе выглядаеце вы няблага. З якой нагоды вы сёння..."

"Сёння я суправаджаю вось гэтага пана. Вы, напэўна, ужо чулі..." І Рап стаў падрабязна раскаваць пра мяне. Па ўсёй верагоднасці, мой кампаньён, які даўно ўжо не прыходзіў у храм, хацеў сваім аповедам яшчэ і апраўдацца.

"Зрэшты, ці не мог бы я папрасіць вас паказаць гэтаму пану храм?"

З паблажлівай усмешкай на твары бонза павітаўся са мною і павольным жэстам рукі паказаў на алтар, які знаходзіўся перад намі.

"Ахвотна буду суправаджаць вас. Баюся толькі, што мае тлумачэнні нічога карыснага вам не дадуць. Мы, вернікі, пакланяемся Дрэву жыцця, якое высіцца на тым алтары. Вы бачыце: на дрэве растуць залатыя і зялёныя плады. Першыя – гэта плады добра, а другія – плады зла..."

Я слухаўтлумачэнні бонзы, і мне зрабілася нудна. Мабыць, таму, што словы, якія прамаўляў абыходлівы стары, гучалі як застарэлая прыпавесць. Я, вядома, рабіў выгляд, быццам з цікавасцю слухаю спавешчанне бонзы, употайкі ж не забываў зіркаць на інтэр'еры Вялікага храма.

Карыфскія калоны, гатычныя зводы, падлога з арабскім шахматным узорам, малітоўныя сталікі, імітуючыя стыль Secession... Гэта вычварная гармонія стварала нейкую дзікую, варварскую прыгажосць. Увагу маю прыцягнулі мармуровыя бюсты, што месціліся па абодва бакі ў нішах сценаў. І вось дзіва: твары бюстаў падаліся мне надзвычай знаёмымі. Але ў

сапраўднасці нікага дзіва не было. Пасля таго, як сагнуты ў паясніцы састарэлы бонза закончыў свае тлумачэнні аб Дрэве жыцця, ён падвёў мяне і Рапа да бюста, які знаходзіўся ў нішы справа ад нас, і прамовіў: "Гэта адзін з нашых святых – Стрынберг. Бунтар супроць усяго. Кажуць, што ён вельмі пакутаваў, але пазней, нібыта, знайшоў паратунак у філасофіі Сведэнборга. Ды, па праўдзе кажучы, тая філасофія не дала пакутніку збавення. Ён, таксама як усе мы, вызнаваў рэлігію жыцця, ці, дакладней, яму заставалася толькі адно: зрабіцца паслядоўнікам віталізму. Пачытайце хоць бы "Легенды", якія пакінуў нам гэты святы. У названай кнізе ён прызнаецца, што спрабаваў пакончыць жыццё самагубствам".

Крыху засмучоны, я перавёў свой позірк на наступную нішу. У нішы стаяў бюст немца з тоўстымі вусамі.

"А вось Ніцшэ – аўтар "Заратустры". Гэты святы шукаў збавення ў звышчалавеку, якога сам жа стварыў. Аднак, расчараваўшыся ў ім, страціў розум. Калі б Ніцшэ не звар'яцеў, то, напэўна, не аказаўся б цяпер сярод нашых святых".

Бонза трохі памаўчаў, затым падвёў нас да трэцяй нішы. "А гэта наш трэці святы – Талстой. Ён больш, чым хто іншы, мардаваў сябе пакаяннямі. Але, як прыроджаны арыстакрат, не любіў паказваць свае пакуты цікаўнаму натоўпу. Талстой стараўся верыць у Хрыста, у якога, па сутнасці, верыць немагчыма. Публічна ён заяўляў, што вызнае менавіта Хрыстову веру. Ды на зыходзе свайго жыцця небарака не меў больш моцы заставацца трагічным ілгуном. Часам яго апаноўваў страх, калі ён глядзеў на бэльку столі ў сваім рабочым кабінце. І ўсё ж такі жыццё самагубствам не скончыў, інакш не быў бы цяпер у ліку нашых святых".

Чацвёртую нішу займаў бюст японца. Я ўзіраўся ў твар свайго суайчынніка і адчуваў тугу па родным краі.

"Гэта паэт Кунікіда Допа. Ён вельмі добра перадаў пачуцці згалелага чорнарабочага, што кінуўся пад колы цяжніка і загінуў. Пэўна, далейшыя тлумачэнні былі б залішнімі. Паглядзіце зараз пятую нішу".

"Ці не Вагнэр гэта?" – запытаў я.

"Так, Вагнэр. Рэвалюцыянер, сябра караля. На схіле жыцця святы Вагнэр, перш чым брацца за едзіва, нават маліўся. Аднак ён быў хутчэй паслядоўнікам віталізму, чым хрысціянства. Як вынікае з пісем Вагнэра, зямныя пакуты не аднойчы даводзілі небараку амаль да самагубства".

Мы спыніліся каля шостае нішы.

"Вось таксама святы – друг святога Стрынберга. Французскі мастак, былы камерсант. Кінуў жонку з процьмай дзетак і ажаніўся з чатырнаццацігадовай таіцянкай. У ягоных буйных жылах юрыла кроў марака. Звярніце ўвагу на вусны святога. На іх засталіся сляды мыш'яку ці якогась іншага едкага рэчыва. У сёмай нішы... Ды вы, мабыць, ужо стаміліся. То праходзьце, калі ласка, сюды".

На мяне сапраўды найшла нейкая млявасць. Неўзабаве Рап і я крочылі ўслед за бонзам па калідоры, насычаным духмянымі пахамі, і хутка

апынуліся ў невялікім пакоі. На покуці ўзвышалася статуя чорнай Венеры, а ля яе ног ляжала гронка вінаграду. Гэта мяне ашаломіла. Я думаў, што ўбачу сціплую манаскую келлю, пазбаўленую ўсякай аздобы, а тут... Бонза, мусіць, заўважыў маю збянтэжанасць і, перад тым, як запрасіць нас абодвух сесці, бадай, са спачуваннем прамовіў: "Прашу вас, не забывайце, што нашай рэлігіяй з'яўляецца віталізм. Вучэнне нашага бога, а менавіта філасофія Дрэва жыцця, гаворыць: "Жывіце кожны сабе на ўцеху". Рапу-сан, вы паказвалі гэтаму пану наша Святое пісанне?"

"Шчыра кажучы, я і сам амаль не чытаў яго", – сумленна прызнаўся студэнт і пачухаў сподачак на макушы галавы.

"Значыцца, вы яшчэ не ўсё разумеете, – прамовіў бонза, працягваючы ветліва ўсміхацца. – Наш бог стварыў свет за адзін дзень (Дрэва жыцця – хоць і дрэва, але яно ўсё можа). Гэты ж бог стварыў капчакіню, дакладней – самку, якая адразу пачала шукаць самца, таму што нудзілася ў адзіноце. І тады наш бог, зжаліўшыся над самотнаю капчакіняю, узяў яе мазгі і зрабіў капчака. Затым бог сказаў ім: "Ешце ўволю, пладзіцеся і жывіце, як душа жадае..."

Падчас аповеду бонзы паўстаў у маёй памяці паэт Ток. І ён, падобна мне, быў, на няшчасце, атэістам. Паколькі я чалавек, а не капа, дык маё няведанне Рэлігіі жыцця можна было неяк апраўдаць. Ток жа, які нарадзіўся і вырас у краіне капчакоў, не мог не знаць Дрэва жыцця. Аднак ён адвергнуў гэтае вучэнне і скончыў жыццё самагубствам. Мне было шкада паэта, таму я перапыніў бонзу і загаварыў пра Тока.

"А-а, гэты паэт! Ён варты жалю і спачування, – сказаў бонза і цяжка ўздыхнуў. – Наш лёс вызначаюць вера, асяроддзе і выпадак. (Вы можаце далучыць сюды і спадчыннасць.) На сваю бяду, спадар Ток не вызнаваў аніякай веры".

"Напэўна, паэт вам зайздросціў. Я таксама зайздросчу вам. Што ж да Рапа, дык ён у сваім юначым узросце..."

"Была б у парадку мая дзюба, дык і я, магчыма, зрабіўся б атэістам".

Слухаючы нас, бонза зноў глыбока ўздыхнуў. На ягоныя вочы навярнуліся слёзы. Ён засяроджана глядзеў на чорную Венеру.

"Калі гаворыць праўду, то і сам я – гэта мая тайна, і вы нікому яе не выдавайце – не надта веру пакуль у нашага бога. І ўсё ж калі-небудзь малітвы мае..."

У гэты момант насцеж расчыніліся дзверы, у пакой ускочыла вялізная самка і рынулася на бонзу. Мы, натуральна, паспрабавалі затрымаць яе. Ды капчакіня вывернулася і адным махам зваліла капку на падлогу: "Корч стары! – закрычала яна. – Ты і сёння выкраў з майго кашалька грошы, каб налыкацца!"

Нам нічога не заставалася, як пакінуць бонзу і ягоную жонку адных. Мінут праз дзесяць амаль бегма дабраліся мы да вестыбюля і адтуль па прыступках параднай лесвіцы спусціліся ўніз на вуліцу. Некаторы час крочылі моўчкі, затым Рап сказаў: "Пры такіх акалічнасцях бонза мае ўсе

падставы не верыць у Дрэва жыцця". Заместа рэплікі на ягонае выказванне я міжвольна азірнуўся і паглядзеў на храм. Шматлікія высокія вежы і круглыя купалы, нібыта бясконцыя шчупальцы, па-ранейшаму цягнуліся ў тое ж захмаранае неба. Усё гэта нагадвала міраж у нябёсах пустыні і рабіла на мяне жахлівае ўражанне.

15

Нешта праз тыдзень зусім выпадкова пачуў я ад доктара Чака ашаламляльную навіну: у доме нябожчыка Тока паявіўся прывід. На тым часе палюбоўніца паэта кудысьці знікла, і дом нашага сябра абсталявалі пад фотастудыю. Чак расказваў, што на ўсіх фотаздымках, якія рабіліся ў майстэрні, за кожным кліентам віднелася няяснае аблічча Тока. Зрэшты, Чак быў матэрыяліст і не верыў у жыццё на тым свеце. Не дзіва, што мой субяседнік, з'едліва ўсміхнуўшыся, дадаў: "Між іншым, той прывід, як мне здаецца, мае ўсё ж матэрыяльную існасць".

Я таксама не верыў у прывіды і ў гэтых адносінах не надта адрозніваўся ад Чака. Але Ток быў маім сябрам, і я адразу кінуўся ў кнігарню, дзе купіў усе газеты і часопісы з артыкуламі ці здымкамі аб фантомных з'яўленнях паэта. Разглядваючы фотаздымкі, пераканаўся, што сапраўды за капчакамі і капчакіямі старога і маладога ўзросту цьмяна вырысоўвалася постаць, падобная на Тока. Больш аднак, чым тыя фотаздымкі, мяне ўразілі артыкулы пра фантомнае з'яўленне Тока, у прыватнасці адно паведамленне суполкі спірытыстаў. Я зрабіў амаль што літаральны пераклад гэтага паведамлення. Падаю самае істотнае. У дужках змешчаны мае ўласныя заўвагі.

Спавешчанне аб фантомным з'яўленні песняра Тока (*Часопіс Nr 8274 Суполкі спірытыстаў*)

Наша спірытычная суполка правяла нядаўна экстраардынарнае пасяджэнне з нагоды фантомнага з'яўлення песняра Тока, які скончыў жыццё самагубствам. Пасяджэнне адбылося ў ягоным доме, нумар 251, вуліца... Цяпер у гэтым доме фотастудыя спадара Х. Прысутнічалі (імёны і прозвішчы я прапускаю).

Мы, семнаццаць членаў спірытычнай суполкі, сабраліся пад старшынствам спадара Пека ў 10 гадзін 30 мінут раніцы ў адным з пакояў названай фотастудыі. У якасці медыума суправаджала нас вартая найвышэйшага даверу спадарыня Гоп. Калі спадарыня Гоп увайшла ў фотастудыю, яна ўмомант адчула прысутнасць духа. Цела медыятаркі пачало біцца ў сутаргах. Некалькі разоў яе званітавала. Як потым растлумачыла спадарыня Гоп, на яе дзейнічаў пах нікатыну, якім насыціў паветра дух нябожчыка Тока, які любіў курыць моцны тытунь.

У поўным маўчанні мы, члены камісіі і спадарыня Гоп, занялі месцы за круглым сталом. Праз дзве мінуты і дваццаць пяць секунд спадарыня Гоп упала ў глыбокі транс, і ёю авалодаў дух песняра Тока. Па чарзе, у якой старэйшы па ўзросце задаваў пытанне першым, мы, члены камісіі, мелі наступную размову з духам сладара Тока, які ўвайшоў у спадарыню Гоп.

Пытанне: Чаму ты паявіўся як дух?

Адказ: Каб спазнаць маю пасмяротную славу.

Пытанне: Ці прагнеш ты, ці прагнуць духі наогул пасмяротнай славы?

Адказ: Я, па меншай меры, хацеў бы такой славы. Праўда, мне сустрэўся тут адзін паэт-японец, які пагарджаў славаю пасля смерці.

Пытанне: Ты знаеш імя гэтага паэта?

Адказ: На жаль, я забыў ягонае імя. Помню толькі адзін з яго семнаццаціскладовых вершаў.

Пытанне: Што гэта за верш?

Адказ: Старая сажалка.

Жабка ў ваду
скокнула: гук усплёску.

Пытанне: І гэта, па-твойму, добры верш?

Адказ: Асабіста я лічу, што верш нядрэнны. Калі б яшчэ замяніць у ім "жабку" на "капу", то атрымаўся б верш проста цудоўны.

Пытанне: На чым грунтуецца гэтая выснова?

Адказ: На тым, што мы, капы, у кожным творы мастацтва імкнемся знайсці саміх сябе.

Старшынствуючы сладар Пек просіць усіх прысутных скіраваць сваю ўвагу не на літара-турныя пытанні, а на праблемы, дзеля вырашэння якіх і створана адмысловая камісія спірытычнай суполкі.

Пытанне: Як жывуць паны духі?

Адказ: Жыццё іх панстваў не адрозніваецца ад нашага.

Пытанне: У такім разе, ці раскайваешся ты ў здзейсненым самагубстве?

Адказ: Ніколькі не раскайваюся. Калі мне надакучыць жыццё духаў, я вазьму пісталет, здзейсню акт самаажыўлення.

Пытанне: Ці лёгка здзейсніць самаажыўленне?

Дух Тока на гэткае пытанне адказаў уласным пытаннем. Знаёмыя паэта ведаюць: та-

кая манера была для яго зусім натуральнай.

Адказ: А скончыць жыццё самагубствам лёгка?

Пытанне: Доўжыцца жыццё духаў вечна?

Адказ: Пра жыццё духаў напісана ўжо столькі, што ніводная канцэпцыя не заслугоўвае даверу. Не забывайце, што сярод нас ёсць, на шчасце, прыхільнікі самых розных рэлігій, у тым ліку хрысціяне, будысты, мусульмане, вогнепаклоннікі.

Пытанне: А ты сам якой веры?

Адказ: Я заўсёды быў скептыкам.

Пытанне: А ў існаванні духаў ты, мажліва: не сумняваешся?

Адказ: Цвёрдай упэўненасці, як у вас, у мяне ўсё ж няма.

Пытанне: Сяброў у цябе многа?

Адказ: Не менш чым тры сотні, прытым з усіх часоў і народаў. Сярод іх такія славатасці, як Клейст, Майнлендэр, Вайнінгер.

Пытанне: Ці ўсе твае сябры – самагубцы?

Адказ: Не. Зусім не абавязкова, каб мае сябры былі самагубцамі. Так, напрыклад, Мантэнь, яю самагубства толькі апраўдваў, з'яўляецца адным з маіх самых паважаных сяброў. А з кодлам малавераў, нахштальт Шапэнгаўэра (ён так і не забіў сябе), аніякай дружбы вадзіць не жадаю.

Пытанне: Як там цяперака Шапэнгаўэр?

Адказ: Займаецца распрацоўкай сваёй канцэпцыі спірытычнага песімізму і даследуе праблему дарэчнасці або недарэчнасці акта самаўваскрэсення. Па-мойму, ён зрабіўся больш спакойным і памяркоўным, калі даведаўся, што прычынай захворванняў на халеру аказаліся бактэрыі.

Мы, гэта значыць усе члены камісіі, задалі яшчэ нокалькі пытанняў. Нас цікавілі звесткі пра лёс духаў Напалеона, Канфуцыя, Дастаеўскага, Дарвіна, Клеопатры, Сак'я Муні, Дэмасфена, Дантэ і другіх. Але, на жаль, нічога асаблівага Ток пра іх не сказаў. Потым ён сам пачаў задаваць пытанні, якія мелі дачыненне да яго персоны.

Пытанне: Што цяпер гавораць пра мяне?

Адказ: Адзін крытык назваў цябе другарадным паэтам.

Пытанне: Гэта, напэўна, адзін з тых пакрыўджаных, каму я не падарыў свайго зборніка вершаў. Зрэшты, ці выдадзены поўны збор маіх паэтычных твораў?

Адказ: Выдадзены. Купляюць, толькі не надта.

Пытанне: Праз трыста гадоў, калі перастане дзейнічаць аўтарскае права, дзесяткі тысяч цікаўных чытачоў змогуць набыць гэтыя гворы. Як пачувае сябе мая сяброўка, з якой я жыў?

Адказ: Яна выйшла замуж за кнігавыдаўца Рака.

Пытанне: Небарака. Мабыць, яшчэ не ведае, што ў Рака адно вока штучнае. А дзе мае дзеці?

Адказ: Яны, здаецца, у дзяржаўным прытулку для сірот.

Ток памаўчаў крыху, а потым загаварыў ізноў.

Пытанне: Які лёс майго дома?

Адказ: Там зараз фотастудыя нейкага фатографа.

Пытанне: Што з маім пісьмовым сталом?

Адказ: Пра твой пісьмовы стол ніхто нічога не ведае.

Пытанне: У адной з шуфлядак стала я захоўваў цэлы стос пісем... Ды вы ўсё настолькі занятыя, што маімі пісьмамі ніхто не цікавіцца. Аднак ужо надвячорак, і хутка нашае мястоўе духаў патоне ў мораку ночы. Я мушу развітацца з вамі. Бывайце, сябры, бывайце. Бывайце, мае, дарагія.

Пры апошніх словах спадарыня Гоп раптоўна ачнулася. Мы, семнаццаць членаў камісіі, перад тварам усявышняга прысяжна сведчым,

што такая размова сапраўды адбылася. (Вартай поўнага даверу спадарыні Гоп за паслугі ў якасці медыятаркі намі выдадзена належная грашовая ўзнагарода адпаведна тарыфу, па якім спадарыня Гоп атрымлівала зарплату, калі працавала актрысай.)

16

Пасля гэтага артыкула маё жыццё сярод капчакоў паступова зрабілася нудным і сумотным. Карцела вярнуцца назад, у краіну сваіх суайчыннікаў. Ды колькі я ні шукаў, прагульваючыся, жарало, праз якое зваліўся калісьці сюды, так яго і не знаходзіў. Між тым рыбалоў Баг раскажаў мне аднойчы, што на ўскраі Капчакіі ва ўлонні цішы і спакою жыве састарэлы капа, бавячы самотныя дні свае ў чытанні кніг і гранні на жалейцы. "А мо акурат ён ведае дарогу, па якой трэба ісці, каб выбрацца адсюль?" – разважыў я і неўзабаве адпра-віўся да старога капчака.

Дабраўшыся да ўскраіны горада, зайшоў у сціплы дамок. Але ўбачыў там не ссівелага дзеда, а юнака дванаццаці, ад сілы трынаццаці гадоў з незацвярдзелым яшчэ сподачкам на макушы галавы. Капа спакойна іграў на жалейцы. Я падумаў, што пераблытаў дамкі і не туды патрапіў.

Аднак дзеля большай упэўненасці папрасіў капу назваць сваё імя. Аказалася, што ён і быў той стары, аб якім раскажаў Баг.

"Вы падобны на маладзёна..."

"Ты пра мяне нічога не ведаеш. Лёс мой склаўся такім чынам, што я пакінуў матчына лона, будучы ўжо ссівелым старцам. Пасля ўсё маладзеў і маладзеў і цяпер вось – падлетак. Як нарадзіўся, мне было шэсцьдзесят. Калі падлічыць пражыты мною час, то выходзіць, што мне ўжо сто пятнаццаць або сто шаснаццаць гадоў".

Я акінуў позіркам пакойчык. Ці то апанаваў мяне такі настрой, ці мо ад чагось іншага, толькі адчуў раптам, што сярод простаі мэблі было разліта нейкае светлае шчасце.

"У параўнанні з другімі капамі вы жывяце, напэўна, шчаслівым жыццём?"

"Магчыма і так. У дзяцінстве я быў старым, а ў старасці зрабіўся маладым. Таму не высах ад прагнасці, якая находзіць на старых, і не патануў у любоўных уцехах, як гэта здараецца з маладымі. Хай сабе жыццё маё і нельга назваць шчаслівым, аднак яно ва ўсякім разе спакойнае".

"Сапраўды".

"Ёсць, вядома, і яшчэ прычыны. Так, у мяне крэпкае здароўе, маю пэўны дастатак, які дазваляе мне жыць бязбедна. Але найбольш спрыяльнай акалічнасцю было тое, што я нарадзіўся старым".

Нейкі час мы размаўлялі. Я раскажаў пра самагубства Тока, а таксама пра Гейла, які штодня запрашае да сябе ўрача. Капа зрабіў чамусьці выгляд, што мой аповед яго амаль не цікавіць.

"Вы не адчуваеце, бадай, такой прывязанасці да жыцця, як іншыя капы?" – запытаў я старога.

Той, глядзячы мне ў твар, спакойна адказаў: "Падобна іншым капам, я пакінуў матчына лона толькі пасля таго, як бацька запытаў мяне, ці хачу я паявіцца на свет".

"А я апынуўся ў вашай краіне зусім выпадкова. Пакажыце мне, калі ласка, дарогу, каб выбрацца адсюль".

"Ёсць толькі адна такая дарога".

"Якая?"

"Тая, па якой ты трапіў сюды".

Калі я пачуў гэты адказ, мае валасы сталі дыбам.

"На вялікі жаль, я тую дарогу знайсці не магу".

Стары капа ўскінуў свае маладыя жвавья вочы, пільна паглядзеў на мяне, потым устаў, адышоўся ў кут пакоя і пацягнуў за вяроўчыну, што звисала са столі. Там адкрыўся дагэтуль не заўважаны мною лаз. Я зазірнуў паспешліва ў круглую адтуліну лаза і ўбачыў далёкае выйсце. Кіпарысы і сосны звесілі над ім сваё вецце, праз якое зырчэла ярка-зялёнае неба. Была відаць нават вяршыня Ярыгатаке, падобная на агромністае вастрыё паднябеснай стралы. Быццам хлапчук, які бачыць аэраплан, я аж заскакаў ад радасці.

"Вось так і выбарашся", – прамовіў стары і паказаў на вяроўку. А гэта была не проста вяроўка, а вярвачныя лескі.

"Ну, дык з вашага дазволу я палезу да выйсця!"

"Лезь. Але ёсць пытанне. Ці не будзеш ты каяцца, што пакінуў нашу краіну?"

"Не турбуйцеся. Раскайвацца не буду".

Кінуўшы ў адказ гэтыя словы, я хапатліва палез уверх па вярвачных лесках. Сяды-тады я пазіраў уніз і бачыў далёка пад сабою адметны сподачак на галаве старога капы.

17

Пасля вяртання з Капчакіі нейкі час я з вялікай цяжкасцю мог трываць пах чалавечай скуры. У параўнанні з намі капы вялікія чысцёхі. Мне, які так доўга бачыў спрэс капчакоў, чалавечыя твары здаваліся брыдкімі. Вочы і раты яшчэ так-сяк трываў, а вось насы наводзілі на мяне дзікую жудасць. Таму я стараўся, наколькі было льга, ні з кім не сустракацца. Паступова аднак стаў прывыкаць да чалавечага асяроддзя і праз паўгода мог бываць на людзях у любым месцы. Бянтэжыла крыху тое, што ў гутарцы з кім-небудзь зрываліся з майго языка словы капчакоўскай мовы, Атрымлівалася гэтка размова:

"Ты заўтра будзеш дома?"

"Qua".

"Што, што?"

"А, буду, буду".

Роўна праз год пасля вяртання з краіны капчакоў я пагарэў на адной справе. У выніку... (Тут доктар S. перапыніў расказчыка: "Пра гэта апавядаць не трэба". Па словах доктара, калі пацыент узгадвае тую гісторыю, то ўпадае неўзабаве ў такое буйства, што справіцца з ім не могуць некалькі санітараў.)

Добра, не буду гаворыць аб гэтым. Калі задуманае мною прадпрыемніцтва пацярпела крах, мне захацелася вярнуцца назад у Капчакію. Так, так. Я хацеў не проста "адправіцца", а "вярнуцца" туды. Цяпер Капчакія бачылася мне як мая ўласная радзіма.

Аднойчы я выйшаў цішком з дому і паспрабаваў сесці ў цягнік цэнтральнай лініі. Ды, на жаль, мяне схапіла паліцыя і памясціла сюды, у гэтую бальніцу. Аднак і тут Капчакія не выходзіць у мяне з галавы. Што робіць зараз доктар Чак? Аб чым думае філосаф Маг, седзячы пад сваім сямікаляровым ліхтарыкам? А мой задушэўны друг студэнт Рап са сваёю згніўшай дзюбай?

Здарылася гэта папоўдні, Было пахмурна, як і сёння. Я сядзеў, паглыбіўшыся ў свае думкі, і раптам ледзь не закрычаў ад нечаканасці. Адкуль ні вазьміся, перада мной паўстаў рыбалю Баг. Схіляючы штораз галаву, ён кланяўся мне. Ачомаўшыся, я... добра не помню, ці плакаў тады, ці смяўся. Ва ўсякім разе, мне было вельмі прыемна пасля доўгай пярэрвы ізноў загаворыць на мове капчакоў.

"Баг, ты з якой нагоды апынуўся тут?"

"Сабраўся праведаць вас. Кажуць, што вы захварэлі".

"Адкуль ты дазнаўся?"

"З апошніх паведамленняў па радыё".

"А як дабраўся?"

"Вельмі лёгка. Для нас, капчакоў, рэкі і каналы Токію – тое самае, што і вуліцы".

Я прыгадаў сабе, што капы, падобна жабам, з'яўляюцца земнаводнымі жывёлінамі.

"Але ж паблізу няма аніякіх рэчак".

"Я пралез сюды цераз водаправодныя трубы, а затым прыадкрыў пажарны кран..."

"Прыадкрыў пажарны кран?"

"Пан, мабыць, забыў, што ў Капчакіі ёсць таксама сантэхнікі".

З гэтага часу кожныя два ці тры дні да мяне наведваўся хто-небудзь з капчакоў. Доктар S. гаворыць, што я хварэю на dementia praecox (ранняя прыдуркаватасць). А вось доктар Чак сцвярджае, што на dementia praecox хворы не я, а доктар S, і кожны з туташніх. Калі ўжо бываў у мяне доктар Чак, то, безумоўна, прыходзілі сюды і студэнт Рап і філосаф Маг. Але ніхто з іх, акрамя рыбалю Бага, не паяўляўся ўдзень. Прыходзілі поначы, удвух, утroph... асабліва часта ў мясячныя ночы. Учора вечарам пры святле месяца са мною гутарылі дырэктар шклозавода Гейл і філосаф Маг. Музыкант Крабак іграў потым на скрыпцы, Вунь там на сталіе букецік чорных лілеяў. Іх

падарыў мне на змярканні Крабак. (Я абярнуўся і паглядзеў у той бок. Букета, зразумела, не ўбачыў. Дый увогуле на стале нічога не было.)

А гэтую кнігу прынёс мне філосаф Маг, Прачытайце, калі ласка, радкі першага верша. Ды не. Вы ж не ведаеце мовы капчакоў. Я прачытаю вам. Гэта адзін з тамоў нядаўна выдадзенага збору твораў песняра Тока. (Пацыент раскрыў старую тэлефонную кнігу і пачаў чытаць верш наступнага зместу.)

*Сярод квецені пальмаў, сярод бамбука
Даўным-даўно спачывае Буда.
Засохла смоква на абочыне дарогі,
Напэўна, з ёю і Хрыстос памёр.
І нам таксама наканована спачыць,
Будзь мы нават на сцэне перад кулісамі.*

*(Калі ж заглянеш у закуліссе, дык убачыш адразу, што палатно
дэкарацый – гэта латка на латцы.)*

Але я не такі песіміст, як пясняр Ток. І пакуль да мяне час ад часу будучь наведвацца капы... О, ледзь не забыў, вы, несумненна, памятаеце майго друга суддзю Бепа. Дык вось ён, пасля таго як страціў сваю пасаду, зусім звар'яцеў. Кажуць, што Беп знаходзіцца цяпер у псіхіятрычнай бальніцы Капчакіі. Я ахвотна б наведаў яго, калі б доктар S. дазволіў...

11 лютага 1927 г.

[1] “Песня-Крабак”

Упершыню пераклад быў надрукаваны ў часопісе “Крыніца” – 1997 – №6 (32).

пераклад з японскай – Уладзімір Шатон